

e mai napig azt hittem, hogy Pestre felrándulhatok, mely alkalommal személyesen akartam azt kézbesíteni. Pestre utazásom mostairól is elmaradván, nem tartom azt többé magamnál, hanem ezennel útnak indítom azon óhajtással: vajha az emléksorokban kifejezett kívánságomat, miszerint az ég még számos éveig nyujtsa a Tekintetes ur becses életét — meghallgatná. Magam hazafiúi bizodal- mába ajánlvá vagyok a

Tekintetes urnak

őszinte tisztelője
Mentovich Ferencz.

Mind a három levélben, illetőleg emléksorban a mentegetődzé- seken és egyéb külsőségeken kívül közös az 50-es évek nagy hazafiúi fájdalommal s az őszinte tisztelet az öreg tekintetes úr iránt.

DR. GESZTESI GYULA.

BAJZA JÓZSEF AKADÉMIAI MUNKÁSSÁGA.

(Befejező közlemény.)

A történettudományi osztály által kiírt pályatételeknél Bajza is ki volt jelölve pályabírónak. Ilynemű következő két jelentése maradt reánk:

I. 1.

Vélemény

ezen historiai kérdésre a' tud. társasághoz bejött pályairatokról: Millyen befolyásuk volt honi városainknak nemzetünk' kifejlődésére és csinosbulására?

Által olvasván véleményadó a' beküldött négy pályairatot rólok a' következőkben terjeszti elő röviden ítéletét:

A 2. számú ezen jelszóval *Vos oro obtestorque iudices ut in sentiis ferendis, quod sentietis id audeatis.*

Az 1-ső ezen jelszóval: *primus passus difficilis est.*

Valamint szinte, a' IV. számú illy jelszavú: *Áll Buda, él magyar még,* olyan iratok, mellyekből az látszik, hogy szerzőik csak azért írtak, mivel reménylették, hogy talán a' pályaterén küzdő társ nélkül maradnak 's elnyerik a' koszorút.

Bennök, kivált az 1. és 4. számmal jegyzettekben, olly kevés historiai készület, olly csekély szorgalom, olly gyenge okoskodás mutatkozik, hogy a' feltett kérdésre nézve a' históriában félig jártas is kevéssel, vagy tán épen semmivel sem tud többet ezen iratok elolvasása után, mint elolvasása előtt tudott.

Egészen másként van a' dolog a' 3dik számú illy jelszavú érte- kezéssel *Patriam cum possis non illustrare scelus est.* Ezt a' kérdés' meg-

¹ Főtitkári iratok. 1837. év, 22. sz. A kisgyűlés jegyzőkönyvének 248. p. szerint a »Patriam cum possis« jeligés lett a nyertes (szerző Hetényi János volt).

fejtésére nézve valódi nyereségnek lehet tekinteni. Vélemény adó nem akarja azt mondani, hogy ezen értekezés minden tekintetben hibátlan legyen, vannak benne történelmi adatok, mellyek nem valók 's mellyeket, ha a' munka világot látand, a' criticának leendő kötelessége megróni, azonban minden lapja jeles készülre, szép történelmi olvasásra, gondolkodó és philosophicus fejre mutat. A' szerző a' kérdést gyökerénél fogja fel, meghatározza philosophiai, mind mélységgel, mind alapossággal, mit kelljen a' cultura alatt érteni, innen áttér a' kérdésnek szoros értelemben vett történelmi oldalára az ó és új korbéli polgári rend' eredetére, fejlődésére 's ennek értelmi, erkölcsi és izlési műveltségre való befolyására, a' szépműveltségnek már a' hajdankori magyar földön úgy mint Pannoniában, Dáciában, Hunniában, Avariában és Nagy Moraviában volt városok boldog vagy boldogtalan sorsávali arányban létre, magyar elődeink' honunkba jöttökkori műveltségére, minő hatással voltak legyen ennek fejlődésére, honi városaink a' 4-ik Béla alatti mongol pusztításig, értekezik továbbá városaink emelkedéséről a' mohácsi veszedelemig. A mohácsi veszedelemtől mi kedvező körülmények emelték legyen nálunk a' polgári rendet 's ezeknek emelkedése mi befolyással volt honunk' értelmi, erkölcsi és izlési művelődésére. Előadja, hogy városaink' honi műveltségünkre befolyását hatalmasan gátolta azoknak haladási és egyesületi szellemhiánya és magyar nemzetiségünkhöz nem simulása 's hogy nemzeti fejlődésünk legbővebb csatornája nem a' polgárságtól, hanem másunnan eredett, végre, midőn mind ezekről értekezett volna, a' szerző visszatekint az egész munkára és elmondja vizsgálata' fő resultatumait 's munkáját ezen kérdésnek fejtegetésével fejezi be, mi módon lehetnek hazánkban városaink a' közműveltség' áldott eszközei.

Ezen nevezetes 's nagy érdekű tárgyakat a' szerző olly helyes ítélettel fejtegeti, olly alapos okoskodással kíséri, hogy hozzá pályázó társai még csak távolról sem hasonlíthatók, 's véleményadó nem kételkedik e' munkát mind nyomtatásra mind jutalomra méltónak ítélni.

Bajza József r. t.

2.¹

Vélemény az 1840-iki történettudományi pályairatokról.

Mielőtt véleményadó ítéletét e' pályamunkákról kimondaná, hasznosnak tartja, azoknak rövid vázolatát adni, hogy a' tudós társaság azon tagjai is, kik a' munkákat nem olvasák, némi fogalmakat kapván felőlők, a' jutalom' elítélésének kérdéséhez hozzá szólhassanak.

¹ Főtitkári iratok. 1840. év. 21. sz. A kisgyűlés jegyzőkönyvének 187. p. szerint Bajza jelentését fogadta el. Az Exutum variant stb. jelíges mű szerzője Hetényi János I. tag volt.

Az 1. számmal jegyzett s ily jeligés pályairatnak: *Flautam variant faciem per secula gentes* röpirat vázolata ez:

Szerző a' vár' szó magyar eredetét mutogatja és ügyekszik a' várszerkezetet egész a' hunnokig felvinni. Leírja Kéza Simon után Attillának telegraphi vagy inkább telephoni őrintézetét, melly bizonyos távolságon eső őrhalmokból állott; ezen halmok szerző szerint egyek a' *kún* vagy *hún*-halmokkal. Ezen őrintézet ázsiai eredetű és divatos volt a perzsáknál is gyorsfutók által, kiket azok *unzaroknak* neveztek. — Ismeretesek Aventinusból az avarok ropant földváraik és bámulást érdemlő várszerkezetök. Az avarok olly nagy kedvelői voltak a' váraknak, hogy őket freysingeni püspök Ottónak Aeneas Sylviustól idézett bizonyosága szerint, hajdan *vár nevű nemzetnek* nevezték, nem csak keletiek, hanem nyugotiak is.

Magyar őseink e' hazában megtelepedvén, ámbár itt sok kész várat találtak, gyorsak voltak a' hunn őrintézet és avar várak utánzatában várakat építeni. Ők azonban váraikat, nem hegyekre és sziklákra, mint az akkori tót és német népek, hanem mint őseleik, a' hunnok és avarok, vizek közé, mocsaras, sík földekre építették többnyire. Mi híven megtartották legyen a' hunn és avar várszerkezetet a' haza' őrzésére nézve, mertelnek azon törvénymaradványokból is, mellyek sz. László király alatt keletkeztek, mellyekben említés van az ősökrol — *avrii* — mint az ország' határainak őrzőiről és mint olyanokról, kiknek minden városokban századaik és tizedeik 's annál fogva tiszték által igazgatott testületeik voltak, kik a' királyi hírnök — *nuncius regius* — felvigyázása alatt voltak és szoros kötelességök vala egyebek közt a' rendőrség és a' tolvajok 's gyanús személyek szemmel tartása. Ezekből tudjuk, hogy nálunk is divatban voltak a' persa eredetű gyorshírnökök — *cursores* — kiknek szabad volt, akár melly lovat, mellyet hevenyében találtak, használni, csakhogy a' fővezéri parancsok minél előbb végrehajtsanak. Ebből 's effélékből véli a' szerző, hogy a' magyar várépítés és várszerkezet, nem *tótok'* utánzata, mint Kollár és Gustermann állítják, nem nyugoti, hanem ázsiai eredetű.

Innen által megy a' szerző a' magyarok itt megtelepedésekor olasz, francia és Németországokban divatozott hűbéri rendszer és várszerkezetnek fejtegetésére és ügyekszik megmutogatni, hogy Árpádnak kétféle adománya volt, első olyan, mellyet kiadnia a' törzsökfejeknek és nemzetségeknek esküje szerint köteles volt, ilyenek voltak az örökségek és uradalmak, mellyeket a' 107 nemzetiség egymás között felosztott, második olyan, melly már inkább kegyelem volt, mint kötelesség, ilyenek voltak a' megyei várak és ispánságok — *honores et comitatus* — ezek, mivel a' magyar birodalom' sajátjai voltak, örökségül senkinek nem adathattak, csupán ideigleni használatul, ebből következtetve Kollárt és Gustermann't 's egyebeket czáfolólag állítja, hogy a' magyar nemzetségek' tagjai épen nem hűbéres, életök vagy magvok' szakadtáig tartó birtokot, vagy feudumot, hanem valóságos firól fira menő és megszakadás'

esetiben az ágra visszaeső örökséget birtak kezdetben mindjárt, mely tagjóság *szállás*-nak — *descensus* — neveztetett, az egyes családoknak pedig ebben kimetszett örökségeik *praediumoknak*.

A' vezérek alatti magyar várszerkezet képét szándékozván adni, a' szerző előadja, miképen Árpád az elfoglalt új hazát 108 megyére osztá, minden megyét egy-egy törzsökfej' tulajdonának nyilatkoztatván. Azonban mindenik megyében volt egy birodalmi katonasággal ellátott vár, a' fejedelem' sajátja, ki minden megyében tartott meg saját fejedelmi és a' birodalmi szükségek' fedezésére jó darab földet, mely a' megyei várhoz csatoltatott. Ezeknek jövedelméből éltek a' várjobbágyok és várkatonák, kiknek főnöke volt a' nemzetség feje vagy bírása, kik tették a' vezér' belső tanácsát. Az illy törzsökfejek már a' hunnoknál *spánoknak* nevezettek, melyből könnyen megfejtethő a' megyeispáni név' eredete. A' megyei várak földére szállított várszolgák, kik a' vitézebb idegenekből, hadi foglyokból és a' legyőzött földnépe jelesebbjeiből állottak, csak feudummal birtak nem pedig örökséggel 's így birtokuk az ősnemesek' birtokától lényegesen különböztek.

Következik a' vezérek alatti várszerkezetből keletkezett közigazgatás, honvédelem és polgári alkotmány' előadása. A' törzsökfejek mint megyék ispánjai tevén a vezéri tanácsot, korlátolák a' vezéri hatalmat. A' törzsökfejek békeidején bírái, háborúban vezérei voltak saját nemzetségöknek, de mivel bírói tisztöknek, háborubani szüntelen elfoglaltatások miatt, alig tehettek eleget, hogy a' viszálykodásoknak eleje vétessék, Zoltán' kiskorúságában, némellyek szerint pedig még Árpád alatt, a' polgári hatóság elválasztatván a' hadvezérségtől, két országos tisztviselőre: *Gylas* et *Karchan* név alatt bízott. A' közigazgatásban egyébiránt nem csak a' fejedelem és törzsökfejek, hanem a' köznemesség és így egész nemzet egyenlő részt vőn, mint kitetszik mást elhallgatva, a' *puszta-szeri etelvári* és a' Zoltán'-fölemelésekori gyűlésekből, melyek egyetemes országgyűlések voltak. — A' védelmi rendszert a' mi illeti: egyenlőn köteleztettek mindenk a' honvédelmi terhek' hordozására. Személyes fölkelés volt divatban 's mihelyt a véres kard szerte hordoztatott legott minden törzsökfej köteles volt a' nemzetségére kivetett fegyvereseket kiállítani és vezetni a' főbb vezérek' zászlója alá. Kéza szerint 210000 fejből állott a' magyar had. Voltak nemzetiségi, kapitányi és fővezéri zászlók és zászlóaljok. A' fővezéri zászlókon szinte Géza idejéig koronás sólyom lebegett, mely *turulnak* nevezeték. — Taksony vezér sok végvárakkal látta el a' haza' határit a' Morvánál, Tátra' környékin, Olt folyónál és Vaskapu vidékin. Előadja a' szerző bölcs Leo után őseink' hadi ügyességöket. Az ezen viszonyokból keletkezett polgári alkotmány egyiránt védte minden szabad és nemes magyarnak emberi 's polgári jogait; ki magyar földbirtoki sajáttal birt fegyverviselő és törvény előtt a' szó' helyes értelmében egyenlő volt. E' szerint tökéletesnek mondhatnók azt, legalább a magyarokra nézve, ha az akkori kornak vad

szelleme meg nem mérgezte volna. T. i. a' vezérek alatti várszerkezetnek fő eszméje az volt, hogy miután a' győző vitézek erővel elvették a' gyengébb népektől e' földet, ezek a' had' koczája által elvesztik földbirtoki jogukat és arról könnyen elúzhető függelékí lesznek azon várföldnek, mellyet valamely bajnok kitüntetett vitézségeért örökségbe vagy hűbérbe nyer a' fővezértől. Ez eszme bár a' természeti joggal és keresztény elvekkel ellenkezik, mégis örök szerencsétlenségére hazánknak Szent István adta várszerkezetünk alatt is szentesítettett és kútfeje lőn azon szolgálai helyzetnek, mellyben a' nemtelenek' nemeseiknél jóval nagyobb osztálya jelenkorunkig élni kénytelen kirekesztetve birtoksajátsági jogából és kitorólva a' nemzet' valódi tagjainak sorából. Ezen eszmékhez a' legnagyobb megátalkodással ragaszkodtak nemeseink és innen lehet megmagyarázni, hogy nemzetünk' belső életének történetírása nem más, mint annak előadása, miként küzdöttek a' királyi hatalom a' hatalmas várurakkal, mint vitta ki politicalai létét és önállását a' hatalmas törzsökfejek' daczára az alnemesség, miként emelkedett királyi kegyelvelek' segedelmével hatalmas főispánoktól és váruraktól függetlenebb helyzetre a' polgárság, mint küzdött és hukott meg a' földműves osztály, aztán mi lőn ezen szüntelen küzdés' gyümölcse? nem egyéb t. i. mint a' kún, mongol, tatár, török, labancz, kurucz, dulongásai, egymás közti torzsalkodás, bel háború, idegen seregekre szorulás, halálós crisisek, soknyelvűség, törvényelőtti egyenetlenség, szétszakgatott nemzet-erő, műveletlenség, szegénység, hátramaradás. Mind ezek a' felebb előadott vad eszmének, nem pedig várszerkezetünknek voltak következményi és azon szerencsétlenségnek, hogy Sz. István után következett fejedelmeink nem iparkodtak ezen eszme' kiirtásán úgy miként ő.

Sz. István alatt a' vezérek' korabeli várszerkezet változott. Ő, t. i. látván a' Koppán, Gyula, Kean, Achtum példáikból, milly keveset számolhat a' magyar törzsökfejek' hűségére külső ellenesség' megtámadásakor a' végtartományokat és végváratok célirányosabban kezdé elintézni és vajdaságokat, bánóságokat állíta fel és a' székelyekből és besenyőkből egy új végvár és határőrségi szerkezetet alkotott és felállítá a' királyi vitéz szolgálk — *servientes regis* — osztályát. Új szerkezetet kaptak a' megyei vagy inkább birodalmi várak, miben állott legyen az, bőven előadatik, magyaráztatik, mit azonban itt nem lehetvén ismételni, röviden csak így mondok el: A' szép dunavölgynek legboldogabb tájain elterülő magyar birodalmat úgy lehete tekinteni, mint egy harczkészen álló tábort, melly táborszemekkel volt ellátva; az előőröknek egész tábort körül ölelő lánczát tették a' vajdák és bánok' végváraihoz tartozó székelyek és besenyők, oroszok, kúnok, kik határőrök voltak, 's e' nemzeti nagy tábor' külbátorságára ügyeltek.

A' belbátorság a' megyei vagy királyi várak által tartatott fenn, melly körül örködött a' várnemesség vagy a' várjobbágyok és várkatonák, kik mihelyt a' határőrök lármarivallását meghallák,

legott felfegyverkezve siettek a' megyei főispán' zászlója alá. Egyházak szentségei a' főpapi várak által őriztettek, mellyek között tanyáztak az egyházi nemesek, kik a' dézsma-jövedelemből tartott zsoldosokkal együtt a' királyi felszólításra legott megjelentek. Végre a' főtábornok, vagy király őrizetére mindig készen állottak a' fő és közép-nemesek — barones et servientes — amazok váraikból, ezek sátraikból. Az első dicsőségöknek tartották minél több díszes lovagot vihettek zászlóik alatt a' királyi lobogó alá, emezek pedig mint királyi testőrök fejedelmi szem előtt harczolva és a' hazáért küzdve, gyakran tanusíták, hogy az élet semmi előttök.

Ezen várszerkezetből olly nagy haderő fejlett ki, mellyet rettegett az akkori Európa, és fenntartója volt egyszersmind a' belcsendnek is. Korlátolva voltak a' hatalmas főnemesek, rend lépett be a' polgári társaságba, katonai pontossággal volt meghatározva mindenki' joga, kötelessége épen úgy mint pyramis lépcsői, mellyeknek koronája volt a' papi 's világi hatalmakon fölül emelkedett 's ezeket erős karral egyesítő királyi fenség. A' megyei várak elegendő biztositókat nyújtottak és a' honvédelem önállású volt, nem függött, mint később, a' várurak' kegyelmeitől és banderiumitól; a' királyi tekintet védeve volt, mivel fejedelmeinknek bő jövedelem-forrás nyílt a' megyei várak' széles telkeikben, mellyeken termett gabona és bor, legeltek ménesek, csordák, nyájak főtárnokok, főpohárnokok és főlovázmesterek által kezeltetve, kifogyhatlan kútfejei a' királyok' gazdagságának. Nem terheltették ekkor a' legszegényebb néposztály, a' hadak ide vagy amoda szállítása által, hanem kir. magtárak, pinczék és csordák nyujtának azoknak alkalmas élelmezést minden megyében. Ujonczokat sem kelle szedni és idomítani, mert a' várjobbágyok minden hadi jeladásra készen állottak, kiknek nem valamelly csekély zsold, hanem családaiukat is bőven tápláló földbirtok osztaték ki, kik a' hadban nem úgy szolgáltak, mint csupán zsoldért harczolók, hanem mint földbirtokosok 's családtyák, béke' idején pedig mint hasznos dolog tevő polgárok, kik senkinek terhére nem voltak.

Szent István után igen elváltozott a' régi várszerkezet. Ennek okait a' szerző némelly királyaink vesztegetésében és uralkodni nem tudásában helyezi, kik között leginkább II. András jegyeztetik meg. Előadatnak a' várak' jövedelmeinek és a' várirtokoknak pazarkézzeli vesztegetései, Zsigmond, Erzsébet, Ulászló, II. Lajos' kormányhibáik. A' főurak' ragadozása is rongálja a' várszerkezetet, 's bár I. Károly, I. Lajos, I. Mátyás hatalmas karral megtörék is a' foglalgatni szerető várurak' erejét, az, gyöngébb királyok ülven trónra, mit sem használt. Innen Trencsényi Máté, Apor László, Omode nádor, Németujvári és Brebér grófok stb. szörnyű hatalma. Királyaink' decretumai telvék illy nemű törvényekkel: »az erőszakos elfoglalások adassanak vissza igaz uraiknak«. Káros befolyása volt várszerkezetünkre annak is, hogy sok magányosak fejedelmeinktől várépítési jogot nyertek, főpapok t. i. és főnemesek; sőt némelly

birodalmi várak is ilyen magányosak kezére jutottanak. Ezen várakban úgy ültek a' hatalmas aristocraták, mint apró fejedelmek, a' megyei hatóságtól függetlenül, főben járó hatalommal felruházvak. Illy magányosak' várai később rabló várakká lettek, mellyeknek urait egész első Leopold' idejéig sem fejedelmeink, sem az országgyűlési végzések nem birták megigázni és elpusztítani. Kártékony volt továbbá az, hogy királyaink elajándékozván, eladván vagy elzálogítván némelly birodalmi várakat, ezeknek jó karban tartását, és alkalmas őrséggel ellátását új birtokosaiknak sem köztörvény sem kegyelvelek által szoros kötelességgé nem tevék, mi által az egész védelmi rendszer más alakot vön és csökkent. Végtere a' lópor' feltalálása által elváltozott várvivási mód is, nagyobb szerű erősítvényeket tevéen szükségessé, sokat tett ősi várszerkezetünk' megváltoztatására.

Midőn az erőműnek valamelly lényeges része megbomlik, vagy kereke meggyöngül, maga után vonja az egész gép' elváltozását. Illyen alkató része volt az ős várszerkezet alkotmányunknak, melly hanyatlásra jutván, megérezte azt egész nemzeti életünk, még pedig olly sajnosan, hogy Mohácsnál szinte élet 's halál szélén látszék nemzetünk e' miatt állani. A' megyei, koronai várak és várjóságok eltékozlása után kiapadván a' királyi jövedelem' legbővebb forrása, a' királyi tekintet felettébb megcsökkent és evvel együtt a' végrehajtó vagy kormányhatalom igen meggyöngült. Azon hajdani üdves szokás, miszerint, királyaink gyakori körutakat tevéen, mindenütt otthon voltak megyei váraikban a' nemzeti jólét nagy hasznával a nép között forogtak, az elnyomásnak elejét vették, a' vétket büntették, az érdemet jutalmazták, az észrevett hibán segíteni ügyekeztek, később elváltozott. Fejedelmeink' elszegényedésével ez üdvös szokás nem jótét, hanem teher volt azokra nézve, kiknél az illy utazó fejedelmeink udvari kíséreteikkel megszállottak. Így lón, hogy ez ellen eleintén a' nemesek, majd a' városok 's egyéb testületek kikeltek és jogaik közé tétetni kérték az illy látogatásoktól megkíméltetésüket. Az anjoui királyok, látván e' dolognak a' királyi tekintettel össze nem férhető illetlenségét, állandó lakot választának magoknak Visegrádon és Budán, és személynökeik által intézének el sok dolgokat, miket különben személyes jelenlét által fogtak volna. Ámbár jelesebb fejedelmeink néhányra, a' nép közti forgás' üdvös divatát még későbbben is gyakorlá így Nagy Lajos, így Mátyás, kik ál ruhába öltözve vegyültek a' pór közé, tudakozódva saját kormányokról és tisztviselőikről. A' várakkal ellátott főnemesség nem csak a' közép és alnemességet tapodá le, hanem a' kormány is alávetették a' birodalmi vagy országos tanácsnak. Az 1298-ki 23. törvényczikknél fogva a' királyi akarat megkegyelmezési és más fontosabb dolgokban függeni tartozott olly fő tanácstól, melly minden évnegyedben megújították. 2. Ulászló alatt a' királyi felség' hatalma egy illy tanácstól korlátoztaték, mit a' fejedelem ennek megegyezése nélkül tett, törvénytellenek 's erőtlennek nyilvánított. — El-

gyöngyűlvén a' birodalmi honvédség, Róbert Károly és Nagy Lajos alatt életbe lépett a' banderiumi honvédelem. Ennek eredete és lényege körülményesen előadatik, valamint a' Zsigmond alatt tervezett portalis katonaságról is bővebben szólván a' szerző, kifejti a' honvédelmi rendszerben történt tetemes változásokat.

Leiratik a' felbomlott ősi várszerkezetből következett változás a' polgári alkotmányra nézve, előadatnak annak mind üdves mind kártékony oldalai. Üdves részéhez tartozott az, hogy lassanként a' közép és várnemességnek egy része szilárd állást vitt ki magának és örökjévé tevén az első polgári alkat alatt némileg hűbéres jószágait, mellyektől a' királynak nemcsak szolgálni fegyverrel, hanem dézsmával és collectákkal adózni is köteles volt, némelly királyok, mint z. András, Albert és Jagellók hűbéres tartozásainak egy részét elavítá és a' portalis honvédelem behozatala óta tökéletes szabadságunk ismertetett el, törvény előtt a' főnemességgel egyenlőnek nyilvánítottatott. Megyei derék hatóságokat nyerénk lassanként azon gyakran basailag kormányzott őskori megyei testületek helyett, mellyeknek súlyát nem állhatván servienseink, az 1222. 5 szerint magokat az ország' biráinak bíraskodása alá tartozóknak lenni nyilváníták, a' nagyobb tehetségű városi testületek pedig a' királyoknál oda dolgoztak, hogy saját keblökből választott hatóság alá jussanak. Népszerű lelkű királyaink, kik érzették a' középrend' túlnyomóságának hasznait pártolák a' megyei hatóságot és nemességet. I. Mátyás a' megyei hatóságot ápolta és ennek politicai jogait tiszteletben tartotta; a' megyei hatóságokat némi kiskorúságban tartó nádori gyűléseket eltörlé és a' megyei törvényszék alá vetett mindenkit, ki ennek körén belül volt, kivéven még az örökös grófokat. Ez által a' megyei szerkezet fenyítő jogot nyert. A' megyei fő és alispánok hitletételre köteleztettek, a' házi pénztár alapja megvettetett. A' királyi városbeli polgárság is lassanként némi jogokat vitt ki magának. Az aristocratiai szelleművé vált polgári alkotmányba municipalis elemek csúsztanak.

Austriai házból eredő királyaink nem akarták eleintén bár ősi természetétől elfajult várszerkezetünket elavítani, sőt teljes erővel igyekezének nemcsak a' birodalmi végvárak, hanem magánosak olly nemű várainak, mellyek a' honvédelemnek némi biztosítéket nyújtani képesek voltak, megerősítésén. Élő bizonyság erre törvénykönyvünkben álló számos törvény, mellyekből kiviláglik austriai házból származó királyaink gondossága, kik a' királyi várakat és városokat lassanként kezeik alá vevén jó karba helyezék; a' magános várbirtokosokat pedig arra kötelezék, hogy váraikat vagy jó és védhető karban tartsák annak jövedelmeiből, vagy ha ezt nem tennék, reá törvény által kényszeríttessenek. Azonban csak hamar világos lőn ezen fejedelmeink előtt miképen a' hajdani 's már nem is az, várszerkezet a' hon' védelmére általában elégtelen. Elégtelensége eredett abból, hogy a' magyar nemesség eleitől fogva irtózáván a' porták' pontos összeírásától és a' telkek' mennyiségének tisztába

hozatalától, holott ezekre épült a' közterhek' kivetése és elosztása, e' miatt felette nehéz volt a' teherviselési arányt elhatározni; sok csalásra nyílt ez által út, melly csalárdság és aránytalanság aztán az összefogó erőt tágította, a' honvédelemre oly igen megkívántató tüzet lohasztotta. A' török kegyetlenség számtalan dolgos kéztől és iparos földművestől fosztván meg a' hazát, a' földek műveletlen heverték, kézműipar és kereskedés semmivé lön 's így a' magyar haza többé nem volt elégséges azon szinte ezer vár fenntartására és őrizettel megrakására. A' királyi városok, mellyek kökerítéssel voltak körülvéve, szinte elégtelenek valának ezen teherviselésre, mint az 1715: 89 mutatja. Nemeseink várai, továbbá, jobbadán fészkei valának ezen korban a' várórségi féktelenségnek, zenebonáskodásnak és mindennemű erkölcstelenségnek. Baromi vadak voltak a' szabad hajdúk, kiket törvényeink' tilalma ellenére, várórségül felvevének az ezen korbeli várurak, mert ezeknek zsoldot nem kellett adni; szabad rablásból éltek. Az 1681: 18. czikk mutatja, miképen nem emberek, hanem féldögők voltak ezen szabad hajdúk. Nagy volt ezen korban a' fő és alnemességnél a' jellemtelenség. Magok között pártokra szakadva, a' legszentebb esküket fel sem véve, mint pillanatnyi hasznuk magával hozta, majd egyik, majd másik király zászlója alá szegődtek. Mi arra indítá a' fejedelmeket, hogy hazafiak' mellőzéseivel, idegenekre bízták magokat és a' várakat, mellyeket aztán ezek hűtlenség és árulás által csakhamar elejtettek. A' forrongási hajlam, rablásvágy, feslettség, mind annyi bélyegző vonások ezen századokból, mellyek még a' Jagellók erőtlen kormányában vervén gyökeret, átszállottak későbbi ivadékokra is. A' mind ezekből keletkezett bizodalmatlanság, melly fejedelmeinkben nemzetünk iránt támadott sok rossznak volt forrása.

Szerencsés körülménynek festi a' szerző azt, hogy sok viszonytagásokat szenvedett várszerkezetünket mind addig fenntartá a' gondviselés, míg helyébe alkalmas bennső véderőség nem állítatott. Nemzetiségünk, alkotmányunk, egész politicalai önállásunk veszélyben forgának, főleg a' 17. villongó században, ha ősi várszerkezetünk még 3. Károly előtt eltöröltetett volna.

Politicalai létünk' fennmaradását várszerkezetünk legüdvösebb részének vármegyei intézetünknek köszönhetjük. Örvendetes jelenetnek tekinthetni azt a' magyar történetírásban, hogy a' melly kor legveszélyesebbnek látszék a' nemzeti szabadságnak, megyei vagy belkormányi derék szerkezetünket épen az fejté ki és szilárdítá meg akkor, midőn ezeknek gyűléseit külföldön lakott királyaink nagy szorgalommal meg akarák gátolni, veszedelmes conventiculumoknak bélyegezvének őket. Ámbár keményen tiltva volt, hogy a' megyei rendek az ilyen gyűlésekben országgyűlési tárgyakról előre tanácskozzanak, követeknek utasításokat adjanak, ezen óvások mit sem használtak; annál többen jelentek meg főpapok, bárók, nemesek, kik érezve a' közveszélyt, félretéve melléktekinteteket, kifejték ezen közigazgatási és szabad községi derék intézetünket, melly míg áll,

addig álland a' nemzeti szabadság is, mellynek ez legfőbb biztositéka.

Várszerkezetünk egy része elváltozásának nem csekély oka azon cabinet politika is, melly naponként idegenebb a' nép fölfegyverzésétől és a' hazának néptömeg általi védésétől. Ezen okok hozák el 3. Károly alatt az állandó zsoldos katonaság' felállítását, melly tökéletesen végét szakasztá a' régi várszerkezetből eredő védelmi rendszernek, ellenben a' megyei hatóság kifejlése által, melly szinte ebben gyökerezik, a' legüdvösebb, legjótékonyabb hatással virágozik korunkiglan.

* * *

A 2-dik számmal jegyzett jelígtlen pályairatnak szinte illy rajzát óhajtotta véleményadó készíteni, de az teljes lehetetlenség. Azért kénytelen itt mindjárt kimondani, hogy ez iratban semmi rend és összefüggés semmi vezér-eszme nincs, olyan az mint a' beteg' álmai. Nehéz kitalálni a' szerző sajátképen mit akar, mert arról szól legkevesebbet, mi a' feltett tárgy vala 's így ezen iratról nem akarván többé emlékezni kereken kimondom, hogy az kevesebbet ér azon három ivnyi papirosnál, mellyre leiratott.

* * *

A' 3-dik számú pályairatnak ezen jelígtelével: *Quibus artibus parta est respublica isdem conservatur* rövid váza ez:

Szerző szerint a' feltett kérdés nem érdekelheti a' szabad városokat, annál kevésbbé a' hatalmas urak' lakhelyeit, hanem egyedül a' vármegyék' székeinek rendelt várakat. A' várszerkezet, szerző szerint, nem tótoktól és németektől kölcsönzött, hanem magyar eredetű bármit mondjanak Piringer és Gustermann. Várakban laktak legrégebb eldődink. Az avarok olyan kúnok, kik várban laktak, *várchuniak*. Procopius szerint azon nagy vár, mellyet a' hunnok Olt vize' torkolatánál építettek Hunnvárnak neveztetett, és Ethele' fiai megveretvén visszamentek Ázsiának Hunnvár' tartományába. — Béla' névtelen jegyzője szerint Árpád Komárom, Borsod, Zólyom, Bars, Csongrád, Nitra, Veszprém, Zaránd, Pest stb. megyei várakat alapítá. A' várak' szerkezeté' régi virágzásáról meggyőznek bennünket Sz. István, Sz. László, Kálmán törvényeik.

III. Béla' idejében 72 megye volt és így ennyi megyés vár, IV. Béla idejében szinte, Rogerius' bizonyítványa szerint. Bonfin (1480—90) 75 vármegyét említ. 1517-ben Verbóczy 50 és 16 megyéről, Verancz Faustus pedig 1583. 65-ről emlékeznek, de ezen utóbbiak, mond a' szerző alig tartoznak mind a' magyar korona alá, mert akkor az országnak több mint fele török hatalom alatt volt. Hazánk már Álmos és Árpád alatt több comitatusokra levén felosztva, azokban székes várak alapítottak, melly várak mint a' fejedelem' tulajdonai főispánokra, az az hadi és egyszersmind polgári tisztviselőkre bizattak és általok mind a' királyi jövedelmek beszedettek, mind az igazság kiszolgáltattott és a várak kül és belbátorsága eszközöltetett. Így nálunk — valamint azon korban más nemzeteknél is — a' hadi

védelem, bíróság és polgári igazgatás ugyanazon személyre bízott, 's ezen foglalatosságért a' főispánokat a' várak és hozzájuk tartozó birtokok', vámok', vásárok, bírságok', bitang marhák' stb. jövedelmeinek egy harmada illeté. Illy szerkezet a' névtelen jegyző bizonyítása szerint már Árpád alatt létezett. A' ritus explorandae veritatis bővebben megismerteti a' hajdani megyés várakban lakók állapotját. A' királyok hatalma főkép a' várszerkezetben gyökeresült, mivel ama kereskedés nélküli időben a' jövedelmek a' hadköltések' szerzésének eszközei voltak és a' nemzet úgy szólván mindig készen volt a' harcmezőre 's azonnal kiállhatott. A' várakból és telkeikből a' jövedelmeket a' főispánok szedték be 's ennek egy harmada, mint már mondatott övék, két része pedig a királyé volt. Béla 72 vármegyéből száz ezer aranyat vagy 25 marcát vett be. Minden főispán egyszer esztendőben megvendégelé a' királyt és 400 arannyal megajándékozta, mi 72-er számítva 28.000 aranyra megyen. Ezen kívül voltak a' magyar bányák és pénzverés' hasznai 240000 arany, a' só-jövedelem 60000 arany. Slavonia és a' tengeri részekből 40000 arany, ezen kívül ajándékok a' királynénak és királyfiaknak ezüstben és selyem posztóban. 'S mindent összeszámítva mintegy 652800 aranyat tesz azon jövedelem, melly a' várszerkezet által királyaink tulajdona volt, elhallgatva számos egyéb jövedelmeiket. — A' többinek u. m. az országos gabona' dézsmainak, halászat, sóaknák, bányák, királyi erdők, sertés-makkoltatás, eladás' jövedelmeinek beszerzése a' főtárnokmesterre, kinek minden vgyében különös kir. tárnoka, csüre, istállóí voltak, bízott, valamint a' bordézmák' beszámllása és illető időkben 's helyeken kiméretése a' pinczemesterre a' lovak, barmok 's mindennemű szalás és aprómarha' beszedése, mellyekbe a' főispánok nem avatkoztak, a' főlovászmesterre voltak bízva. Illy helyzetben könnyű volt a' királynak a' jobbágyság' terhe nélkül seregeit minden felé mozdítani és szállítani, azokat eleséggel ellátni 's minden bútorokat 's hadiszereket a' várhoz tartozó szekerek által tovább szállítani. — Igazságot szolgáltatott a' főispánok a' királyi várakat őrző vitézeknek (fegyvernekek milites castrenses) udvarnikoknak és a' többi szolgál, fogoly és földművelő népek, az elsőeknek századosok hadnagyok, emezeknek várnagyai által. Leiratik kik voltak a' fegyvernökök, udvarnikok, és közönséges szolgál. Ezeken kívül voltak még a' vármegyékben a' főegyházi rend, polgárok (burgenses), a királyi engedelmével letelepedett nemzetek, továbbá érsekségek, püspökségek, apátságok, birtokos szerzetes rendek jószágai, mellyek a' mennyiben királyi ajándékok valának a' vár' telkeiből adattak, úgy a' szabad kir. városok is a' vár földén vagy is a' király saját telkein alapítottak, úgy a' jászok, kúnok, besenyők, *némethiek* az az németek, és *tóthiak* az az tótok.

Hiteles kútfők által értesítve vagyunk — mond a' szerző — mikép a' nemesi birtokok, már hazánk' megszerzésekor hős, nemes eleinknek tulajdonába engedtettek, Álmos és Árpád adományokat tettek

és ezeknek utódaik még olyan telkekben is, mellyek első elfoglaláskor övéik voltak, osztoztak. Az illy nemesi személyekre és birtokaikra nézve a' főispáni hatóság ki nem terjedett 's ezek a' királyi felség' bírósága alá tartoztak. Háboru' idején felkelésre a' főispán által szólítottak ugyan, de nem a' főispán, hanem vagy a' nádor az az ország' zászlója, vagy pedig a' királyi zászló alatt vitézkedtek. Ezen nemeseknek, valamint az egyházi rendnek birtokaiban a' főispánok csak a' dézsma és tolvajok' dolgában bíraskodtak a' királytól hozzájuk rendelt bírakkal (bilochi), míg később ezek szolgabírákká változván, némelly pörökre nézve a' nemesek feletti bíraskodásra is felhatalmaztattak.

Várszerkezetünk mond a' szerző később csökkent és változott, ámbár koronként — Sz. László, Kálmán és II. András — igyekeztek azt visszahelyezni régi állapotjába. Kálmán a' tanyákat és halastavakat, mellyek a' királyi várak' birtokából és a' vgyék' azon részéből, melly a' fejedelem' tulajdona volt, pazar kézzel ajándékoztattak el, visszavétetni parancsolja. — II. Béla' atyja, Álmos, Nyitra várhoz tartozott jószágait, mind a' demesi prépostságnak ajándékozta, Béla pedig ezen jószágokat, még hitvese' adományival is szaporítá. Utóbbi királyok vallási buzgalomból és kedvenczeik iránti hajlandóságból gyakori adományaikkal annyira csökkenték kir. váraik' jövedelmét, hogy ámbár eleinten sok száz ezerre ment az, később alig volt elégséges a' királyi méltóság' fenntartására, annyira, hogy második András kénytelen volt az adománylevelek' erejét (szava' megszegésével is) visszahúzni. II. Andrásnak a' pápa Jeruzsálem visszavételét kötelességül tevén neki, ön költségén kelle hadakat állítania, mert a' nemesek őt külföldre kísérni nem tartoztak. Ez igen csökkenté a' királyi vagyont és azon rosz következése is volt, hogy az ekkor felesleg tett adományok visszahuzatván, a' nemesiséget a' királytól igen elidegeníték, a' minthogy az tatárpusztításkor királyt és hazát védeni vonakodott. A' tatárpusztulás alatt minden fel lón forgatva a' hazában; a' vgyék' főispánjaiktól, a' városok fegyvernökeiktől megfosztatván, a' telkek birtokosaiktól pusztán maradtak. III. András alatt a' főispánok' jövedelme a' királyi kisebb jogok' elvétele által igen megcsonkulván, védelemre kül és belbátorságra többé nem ügyelhetek úgy mint előbb. A' főispánok' banderiumi Róbert Károlytól II. Lajosig annyira elaljasodtak, hogy ez időben nevezetes tetteikről történetíróink nem is emlékeznek többé. Zsigmond király az egész védelmet úgy szólván magára vállalja: V: 1. 2. csupán azt köti ki, hogy ha oly nagy erővel támadtatnék meg az ellenségtől, mellynek ő ellenállni nem volna képes, kötelesek legyenek a' praelatusok, főispánok, valamint a' bárók proceresek és nemesek a' magok banderiumaikat kiállítani és a' királynak segedelmül lenni. Hasonlólag nyilatkozik Albert. — V. László alatt a' nemesek személyesen harczolni kötelesek. Szilágyi és Mátyás elismerték királyi köteleztetésüket a' haza' védelmében és a' felkelés csak rendkívüli esetekre alapított meg. — 1478-ban az őt következő évekre

pénzbeli subsidiumot ajánlván az ország a' király' kivánságára, magát a' felkelés' testétől megváltotta, kivévén ha az 1. 2. 3. cikkekben előadott rendkívüli eset adná magát elő. — 1490. a' kisebb decretum 17. cikkjében a' főpapok és zászlós urak zsoldos katonái köteleztetnek a' haza határain kívül is, akkor midőn a' kir. banderium' segedelmére állíttatnak ki, fegyvert viselni. — 1500: 21. cikk szerint, midőn a' király maga hadaival személyesen bár hova indul, a' zászlósok tartoznak magokat az ő zászlóihoz kapcsolni. 1514. Ulászló VII. decr. igyekszik visszaszerezni *jura regalia universa qualitercumque alienata*. II. Lajos alatt 1518. a' nemesek minden húsz házhelytől egy jól fegyverzett lovagot, a' felső vgyék pedig egy puskás gyalogot kiállítani tartoztak 's ezen fölül, hogy a' király a' harcztéren személyesen is megjelenhessék a' jobbágyok minden egyes telkeiktől 50 denár szedessék a' királyi kincstárnok' számolása alá adandó. Bizonyosága ez annak, mi szegény volt már ekkor a' királyi kincstár, midőn a' fejedelem Budától Bácsig saját költségén nem volt képes utazni. 1518 a' bácsi gyűlés 1. cikkje a' főpapok és zászlós urak jobbágy-telkeik számához mért zsoldosokat tartani köteleztetnek; a' 7. cikk szerint pedig a' kir. jószágok' visszavétele rendeltetik ismét. 1523 a' 12. cikk rendeli, hogy minden tíz jobbágyi házhelytől egy lovag és a' felső vármegyék egy gyalog fegyveres katonát adjanak. 1526ban a' 11. cikkben a' jobbágyok és földművelők is mind fejenként felfegyverkezni rendeltetnek. Több törvényeket idéz a' szerző annak megmutatására, hogy fejedelmeink köteleztettek az ország határait és végvárait saját zsoldosaik által őriztetni és ön jövedelmökből fenntartani s csupán mikor az ellenség' erejének ellen állani nem bírtak, tartozott a' nemesség felkelni, de a' király' zsoldosait fizetni ekkor sem. — Innen által megy a' szerző a' végváltozás' pontjára, az *első leopoldi* időszakra, midőn a' hadi költségeknek a' király' és ország' közönséges jövedelmeiből fedezése megszüntetni és ezen teher egészen a' nemzetre a' törv. rendek minden különbsége nélkül ruháztatni kívántatott, mi által I. Leopold tetteleg véget vetett a' hajdani várszerkezetnek, mert századok óta ostromlott és fogyasztott nemzetünk, vitézlő rendeink és egész nemesség adó alá szoríttatni kívántatván, ezen arany szabadságtól megfosztással is rémíttetvén elfogadta az 1715: 8 ezen szavait: *Quia tamen per eandem solam (nobilium insurrectionem et banderia) regnum hoc sufficienter defendi nequiret, adeoque validior et regulata militia tam ex nativis tum externis constans, pro omni eventu intertenenda veniret, quam sine stipendiis subsistere, haec vero sine contributione comparari non posse indubitatum esset: hinc subsidiorum et contributionum eatenus necessariorum materia diaetaliter (quo alioquin spectare dignoscitur) cum statibus deliberanda erit. Ezen törvényben nem említettvén többé a' királyi jövedelmeken fekvő védelmi teher, azok attól felszabadultak és azt jövendőre a' nemzet vállalta magára. Ezen törvények után az előbbeni várszerkezet egészen szükségtelenné levén, megszünt a' szerző véleménye szerint.*

Vázolatát adván véleményadó a' két pályairatnak felölök röviden a következőkben mondja ki ítéletét.

Minden vizsgálódáshoz 's így a történettudományihoz is, bármi sok észszel legyenek azok végrehajtva, férkeznek kétségesek, ellenkező és eltérő vélemények, az illy kétségeket előadni, kifejtetni 's a' tárgyra újabb vizsgálódások által világot vetni a' criticának szoros kötelessége. Azoknak, kikre e' pályairatok' elítélése bízott, nem az tisztök, hogy a' munkákat saját tanjok és hitök' mértékéhez mérvén, becsoket a' szerint ítélik el, mert ebből azon igen egyoldalú ítélet-mondások keletkeznének, mik szerint jó volna az, mi az ő véleményökkel egyez, ennek pedig ellenkezője rossz, elvetendő; 's így hogy az orvosi tanokból hozassék fel példa, az alopathiai rendszerhez tartozó munka, mindig megbuknék a' homeopathiai rendszerhez tartozó bíró előtt: itt azt kell fontolatra venni, mellyik pályairat fogta fel a' kérdést legjobban, mellyik vet legtöbb világot a' tárgyra, melly felvilágítandó volt, 's mellyik munka az, melly okok és következmények' láncolatán leginkább összefügg, melly tárgyat legtöbb viszonyban, legtöbb oldalról és a' lehetséges mélységgel tekintette.

Illy szempontból tekintve a' dolgot, véleményadó ezen jeligés pályairatról: *Ex utam faciem variant per secula gentes*, azt ítéli: hogy e' munka szerzője sok tudománnyal és nagy szorgalommal dolgozott, a' várszerkezet' kérdését tökéletesen felfogta 's lehet mondani minden oldalról, mind buvárkodó, mind pragmaticai lélekkel elegendővel birt arra, hogy e' tárgyban egy igen jeles munkát készíthessen. Jelen értekezése azonban nem az, mi tehetségeitől telt volna. Úgy látszik az adatok' tömérdeksége nyomta el a' szerzőt 's nem dolgozható fel így mint tudta volna szorgalmának halomra gyűjtött anyagjait. Irata mindig becses dolgokat foglal ugyan magában, de néha nem egészen a' tárgyhoz tartozókat 's ugyan azért egy kis zavar, ismétlések, 's itt ott világosság hiány, önmagávali ellenkezés' feltjaitól nem ment az. Mik mindannyi világos bizonyítványok, hogy a' szerzőnek sietnie kellett s úgy járt mint Cicero, kinek azért lett hosszú levele, mert nem volt ideje rövidebbet írni, 's hogy e' roppant kérdés' megfejtése, melly úgy szólván a' magyar constitutio történetét foglalja magában 1839. november' végétől ez évi martius' végeig szinte lehetetlen feladat volt és csodálni lehet, hogy feleletek is érkeztek. Mind azok mellett azonban, mik felebb megrovattak, a' munka történettani literatúránkban igen becses és mint pályatársai között minden kétségen kívül legjelesebb, jutalomra és nyomtatásra méltó.

A' másik pályairat illy jelmondattal: *Quibus artibus parta est respublica iisdem conservatur* sok adatokat foglal magában, mellyeknek meg van a' maga becsé, de azokat szerzőjük felhasználni nem tudta. Ezek csak vázai a' várszerkezet történetének 's igen töredékesek, igen szaggatottan előadvák. A' kérdést a' szerző nem is fogta fel minden oldalról, mert iratában többnyire csak a' honvédelmi

rendszert illető dolgokkal foglalkodik, azon fontos eseményeket pedig, mik a' várszerkezetből nevezetesen az *igazság-kiszolgáltatásra* és a' *megyei municipalitás' kifejtésére* nézve folytak, nem veszi figyelembe, sőt az elsőt, mint ide nem tartozót szántszándékosan hagyja el azt mondván a' 19. lapon: *hogy arra nem felelni hasznosabb, mint röviden felelni*, holott röviden felelnie nem tétetett sehol kötelességül a' tud. társaság által. Mind e' mellett azonban azon adatai miatt, melyeket a' *honvédelmi rendszer'* felvilágosítására nézve közöl, nem tartózkodnék véleményadó ez iratot nyomtatásra ajánlani, ha stylusa olly igen rosz, nyelve olly hibás és magyartalan nem volna, de így az a' nem közölhetők' sorába tartozik, mert véleményadó teljességgel nem reményli, hogy a' szerző e' hibáit kiigazgatni maga erejéből képes legyen. Pest, aug. 26. 1840j

Bajza József r. t.

Itt említhető meg a budapesti állandó magyar színház ügyében hirdetett pályázat bizottságának jelentése,¹ melyet Bajza József szerkesztett:

Elvégezvén munkálkodását a' küldöttség, melly a' budapesti magyar játékszint illető pályairatok' elítélésére volt választva, véleményét a' következőkben terjeszti a' Tekintetes heti ülés' elébe.

A' jutalomra feltett kérdés: »Miképen lehetne a' magyar játékszint Budapesten állandóan megalapítani?« a' küldöttség véleménye szerint két részre oszlik:

1. miképen lehetne Budapesten magyar színházat alkotni?

2. miképen lehetne ez alkotott színházban a' magyar színművészetet állandóvá tenni?

A' kérdésre bejött 18 pályairat szerzői a' kérdés' első részéről értekeznek leginkább, a' másodikra — ha egykettő kivéttetik — vagy épen nem, vagy csak felületesen 's a' legnagyobb általánosságban felelnek; mit a' küldöttség annál inkább sajnál, minél jobban meg van győződve annak igazsága felől; hogy színház-építéssel egyedül a' magyar játékszín még megalapítva nincsen, 's így ohajtott volna az értekezőktől a' játékszín' belső elrendezésére nézve, minél alaposabb és kimerítőbb véleményeket.

Mi a' kérdés' első részére szolgáló feleleteket illeti, csaknem általánosan mondhatni, hogy a' mennyi pályairat érkezett-be, ugyanannyi különböző véleményeket foglal magában a' kérdés' ezen részére; mert ha valami javaslatban egykettő általánosan megegyez is, midőn annak kivihetési módjait előadja többnyire eltér egymástól. Javaslatoakat, terveket kelletvén a' jutalom-kérdésre bejött feleleteknek szükségképen magokba foglalniok, igen természetes, hogy a' véle-

¹ Főtitkári iratok. 1834. év. 50. sz. A kisgyűlés jegyzőkönyvének 257. p. szerint a Hazai javaslataink stb. jeligés művét résziesítette a 30 arany jutalomban; (szerző Fáy András volt), a Nunc dea jeligés (szerzője Kállay Ferencz), és a Több szem stb. jeligés művet (szerzője Jakab István) kinyomatásra elfogadta.

mények illy sokfélék, illy különbözők. Mert tervet találni, javaslatot alkotni a' legkevésbbé alkotó és leleményes elme is tud ; jó legyen e annak utána ezen terv, kivihető e a' javaslat, azt alkalmasint előlegesen elítélhetni nem fogják, hanem csak tapasztalás' útján. Miután ezen sokféle javaslatoknak, mellyek a' 18 pályairatban foglaltatnak, ki- vagy ki nem vihetőségéről még a' tapasztalás bennünket semmire sem taníthatott, nem lehet elítélnünk, mellyik közöttök a' legcélirányosabb. Sok függ továbbá attól is, ez vagy amaz javaslat, millyen körülmények közt 's kik által vétetik munkába. Megtörténhetnék igen könnyen, hogy a' Tudós társaság egy javaslatot koszorúra méltónak ítélne, melly később munkába vétetvén, nem sikerülne, hanem sikerülne talán más, melly a' tud. társaság' küldöttsége által nem is vétett figyelembe. Itt tehát a' küldöttség' véleménye szerint, hol bizonyos elvekből, itélni nem lehet, a' bírónak csak az áll tisztében, hogy azon szerző pályairatát válassza-ki a' többek közül, ki a' maga által ajánlott javaslat' célirányosságát, kivihetőséget, felhordott okai' és fejtegetése által, leginkább hihetővé tette. Ideák' gerjesztése, gondolatok' cseréje, a' tárgy' több oldalról fejtegetése, volt egyik fő célja a Tudós társaságnak a' jelen jutalom-kérdéssel 's ki a' felelők közül e' célra is szerencsésen dolgozott, ki legtöbb józan nézeteket, legalaposban támogatva terjesztett elő, azt hitte a' küldöttség' érdemesnek megkülönböztetésre. Illy szempontból indulva a' beérkezett pályairatok közül azon értekezést ítélte nyomtatásra és jutalomra méltónak, mellynek jelszava ez :

»Hazai javaslatinkban lehetőségek közül a' legalkalmasabbat akarni — a' józan hazafiság.«

Midőn azonban ezen pályairatot jutalomra kijeleli a' küldöttség, szükségesnek tartja a' felebb kimondott szempontok' következtetésében, mintegy világosítólag megjegyezni, ezt nem azért itéli jutalomra méltónak, mintha azt hinné, hogy a' benne foglaltató javaslat oldaná fel a' kérdési csomót bizonyosan, mintha ezt tartaná legjobb vagy talán egyetlenegy módnak a' magyar játékszín' állandó megalapítására, hanem azért :

Mert ezen pályairat javaslat terve' célirányosságát valamennyi társai között józan fejtegetésével és alapos okaival leg-hihetőbbé tette, tiszta nézeteket foglal magában, 's a' kérdést legtöbb oldalról világosítja, benne legtöbb practikai ítélet látszik, 's a' csomót nem erőszakosan ketté vágni, hanem kibontani 's feloldani igyekszik. Előadván a' játékszín' hasznait, ártalmát, szükségéit, psychologice fejtegeti okait színészeink' vándoréletének ; tanúságos jegyzéseket foglal magában a' játékszín' megalapítása felől divatozó többféle javaslatokra ; érinti a' magyar játékszín' eredetét, haladásait, régiebb és mostani sorsát, 's miket nevezetesen a' játékszín' belső elrendelésére nézve mond — bár nem kimerítők is — leginkább haszonvehetők a' többi értekezések mellett, mellyekben e' tárgy többnyire csak mellesleg, vagy nem is érintetik. Jóllehet azonban a' küldöttség csak ez egy pályairatot jeleli-ki jutalomra, úgy véle-

kedik még is, hogy vannak ezen értekezések közt olyanok, mellyek sok jót foglalán magokban az olvasó közönségnek hasznosak, tanúságosak volnának, 's eszközül szolgálhatnának új ideák' gerjesztésére, a' mi a' jelen jutalom-kérdésnél szinte cél.

Ezeket a' küldöttség a' Tekintetes heti ülésnek ívenként 3 arany díj melletti kadásra ajánlaná. Illyenek a következő jelszavuk :

1. Nunc Dea nunc succurre mihi, nam posse mederi picta docet templis multa tabella tuis.

Ezen pályairat hasznos és tanúságos dolgokat foglal magában, mind a' mellett is hogy tervét, melly szerint a' magyar játékszín a' némettel kapcsolatnék egybe, a' küldöttség nem tartja czélirányosnak. Ohajtaná azonban a' küldöttség, hogy a' szerző nagy számú, 's a' tárgyhoz nem tartozó citatumait elhagyná, stilusát melly darabos, és sok helyt hibás, kiigazgatná.

2. Több szem többet lát.

Röviden, praecise 's józanúl mond-el a' játékszín' ügyében néhány hasznos észrevételt, kivált a' színművészeti iskola 's operákra nézve.

Ezeken kívül méltóknak tartja a' küldöttség megemlíteni a' következő jelszavúakat :

1. Meddig készültök magyarok, mindenkor akarni, nem cselekedni mikor szüntök ?

2. Festina lente.

3. Conamur tenues grandia.

mint olyakat, mellyeknek szerzői szorgalommal és itélettel szólottak a' játékszíni ügyben, és részenként helyes javaslatokat foglalnak magokban. Pest, julius' 29d. 1834.

Schedius Lajos.

Döbrentei Gábor.

Vörösmarty Mihál.

A' »Nunc Dea« jelszavúra nézve fenntartván külön véleménye' előterjesztését, helyben hagyja Schedel Ferencz.

Jegyzette Bajza József.

Ide sorolható Bajzának — osztálya részéről — a Marczibányi-jutalom ügyében szerkesztett jelentése :

I.¹

A' történettudományi osztály vizsgálat alá vevén az 1828., 1829., 1830. években megjelent történettudományi munkákat, közölök a' Marczibányi nagy jutalomra 1828-dik évre egyet sem ajánl, ellenben 1829-re vagy akár 1830-ra, minthogy nyomtatása ez utóbbi évben végeztetett be, a' következő munkát ajánlja :

Dóczy József: Európa' tekintete jelen való természeti, míveleti és kormányi állapotjában, I—XIV. kötet. Bécs, 1829—1830.

¹ Főtitkári iratok. 1845. év, szám nélkül.

Lehetnének ugyan több észrevételek a' munkának mind tartalma, mind nyelve ellen, azonban annak közhasznúsága és a' szerző roppant szorgalma félreismerhetlen, melly két tekintetben azon két év, mellyben megjelent, a' történettudományi elmeszülemények közt kitünőbbet nem mutathat 's így azon esetre, ha más osztálybeli nála jelesebb munkák nem volnának, megjutalmazandónak ajánltatik.

Pest, nov. 14. 1845.

Péczely József. Luczenbacher. Bajza József.

2.¹

Vélemény illy czímű pályairatról: Felelet a Marczibányi-jutalomintézet ezen kérdésére: Miben és mennyire különbözött az Európába költözködő magyar nemzet erkölcsi és polgári culturája Európának akkori culturájától? Jeligióje: *Res ardua est vetustus novitatem dare, novis auctoritatem stb. Plinius.*

E' pályázat' szerzője mindenekelőtt a' műveltség' fogalmát határozván meg, általános áttekintését adja Európa' erkölcsi és polgári műveltségének a' magyarok' beköltözésekor, ezután részletekbe bocsátkozik és külön tárgyalja Német, Franczia, Olasz, Spanyol, Angol, Norvég, Svéd és Dán országok, a' szláv állodalmak és a' keleti birodalom', végre a' beköltözködő magyarok' polgári és erkölcsi műveltségének állapotját. Innen áttér magára a' pályakérdésre 's párhuzamot vonván a' magyarok 's Europa' többi népeinek műveltsége közt, kijeleli a' kettő közötti hasonlatosságokat és különbségeket.

A' nehéz és fárasztó kérdés' megfejtésében szerző nagy gondal járt el. Az adatok' egybegyűjtésében a' lehető legjobb kútfőket használta 's többnyire vagy egykorú hitelt érdemlő írók után indul, vagy olyakra hivatkozik, kik egykorúak után dolgozván, a' történetírói pályán tekintélyt vívtak ki nevöknek. Az europai műveltség' ábrázolásában Wachsmuth méltán nagy hírre jutott »Europäische Sittengeschichte« czímű munkája, Eichhorn' »Allg. Gesch. der Cultur und Literatur der neuen Europa«, továbbá Remer, Fischer, Hüllmann e' tárgyra vonatkozó munkái nagy gondal vannak használva, nemkülönben a' magyar műveltségi állapot' vázlata Constantinus Porphurogenitus, Leo, Luitprand, Frisingi Otto, Béla' nevetlen írnoka, Kéza, Thuroczi, Nestor, Teophilactus 's több mások után ábrázolva.

A' következtetések, mellyeket szerző a' maga adataiból von kevés kivétellel többnyire helyesek, nézetei józanok, mentek minden erőszakolástól, ítéletei mérséklettek, férfiasok és őszinték. Egy részről sok sikerrel mutogatja, hogy a' beköltözködő magyarok korán sem voltak olly minden emberiség nélküli vadak, mint némelly olly nemzetbeli írók őket festik, kik csupán zsákmányoló táborozásaik-

¹ Főtitkári iratok. 1846. év. 9. sz.

ból, nem pedig otthoni viszonyaikból ismerik, de más részről ment minden túlzó magasztalásoktól erkölcsi és polgári állapotjuk' festésében 's eléggé részrehajlatlan és nyílt mind jó, mind rossz oldalaik' kitüntetésében. Véleményadó' ítélete szerint a' föltett pályakérdés' megfejtése, ha szerző által teljesen kimerítve nincs is, de igen meg van közelítve. Több adatok napvilágra hozatalára, bővebb történeti fürkészetre lesz szükség, hogy e' kérdés tökéletesen megfestessék, mi nem egy két rövid év munkája, mert a' beköltözőkő magyarok' erkölcsi, házi és polgári állapotja felől szóló kútfők még eddig kis számmal vannak és sok részben hiányosak. Azért kimerítőt e' tárgyban csak később várhatunk, midőn hazánkban több segéd eszközei lesznek, mint vannak jelenleg, a' történeti buvárkodásnak, de szerző' munkája addig is nevezetes lépésnek tekintendő, a' cél' elérése felé 's véleményadó' ítélete szerint méltó mind arra, hogy megkoszorúztassék, mind pedig arra, hogy nyomtatásban megjelenjen. Mielőtt azonban a' munka kiadatnék, szükség, hogy szerző áttekintse 's különösen nyelvbéli hibáit, mellyek nagyobb részben a' leíró vétségeinek látszanak, kijavítsa. Pest, novemb. 28. 1846.

Bajza József rendes tag.

3.¹

Vélemény illy című pályairatról :

Micsoda hitelessége van Béla nevetlen jegyzőjének a' görög írókra nézve, mellyek bizonyos tévedései? miben vádoltatik helytelenül?

Szerző némi olvasottságot tanusít ugyan, de gyenge ítélő tehetőséget is egyszersmind és nagy gyakorlatlanságot az írásban. Pályairata mint igen fölületes, semmi figyelmet nem érdemel, 's így sem jutalomra, sem nyomatásra nem méltó.

Bajza József rendes tag.

Bajza több éven át a nagyjutalom ügyében kiküldött választmány tagja is. A legtöbbször ő a jegyző is.

A következő évekből maradt Bajzától jelentés :

1833.²

Alól írtak az 1832d évi munkák jutalmazása iránt a' Tekintetes Társaság által kiküldetvén, megjutalmazásra a' következőket ajánlják az ide mellékelt okokból :

I. Kresznerics Ferencz' Magyar Szótárát.

Mínthogy az minden eddigi magyar szókönyveink között legbővebb, gondosan és ítéletesen használja minden korbéli 's nemű

¹ Főtitkári iratok 1846. év. 9. szám.

² Főtitkári iratok. 1833. év, 92. sz. A IV. nagygyűlés jegyzőkönyvének 25 b) pontja szerint, szótöbbséggel Kresznerics szótárát jutalmazta, Fáy Bélteky-házát, Kisfaludy Károly munkáit, Kölcsey verseit, Szilágyi Ferencz Klióját pedig dicséretben részesítette.

kútforrásainkat 's rájuk mindenütt a' legnagyobb pontossággal hivatkozik, továbbá magyarázataiban leghelyesebb és határozottabb; etymologiai rendszerében (tehát tudományos formájában) nem csak első, hanem szerencsés is; végre közmondásokban, tájszavakban, kifejezési sajáttságokban gazdag, 's ekként a' magyar szótári literatúrában időszakot alapít.

I. Kölcsey Ferencz' verseit.

Mint hogy ezen gyűjtemény nem csak a' legnemesebb érzelme-
ket dicsőíti 's egy felette kedves phantasia által a' magyar lyrai
költés' legjelesebb tüneményei közé tartozik, hanem némelly al-
nemekre, névszerint a' balládra ¹'s románczra a' legjobb példányokat
nyújtja; a' dalt pedig egy felől a' maga mesterséges formájától
felmentve, más felől a' népi dal' egyszerű elveihez és formáihoz
visszatérve 's ezeket megnemesítve: azon irányt mutatja ki, mellyen
a' lyrai költőnek e' nemből haladnia kell.

III. Fáy András' Bélteky-házát.

Mint hogy ezen román a' karakterek' 's az élet soknemű helye-
zetinek, különösen pedig magyar alakok' 's magyar élet' hív festé-
sével, némelly fogatkozásai mellett is, literatúránk' jelesebb eredeti
tüneménye ezen nemből; a' benne elhintett életphilosophiát, neve-
lést, művészséget 's tb. tárgyazó ideáknál fogva pedig egyike figye-
lemre legméltóbb könyveinknek.

IV. Szilágyi Ferencz' Klióját.

dicsérettel megemlítenének.

Ámbár pedig, valamint Kesznerics' munkájának csak 2d.
kötete tartozik az 1832d. évi munkákhoz, még is az alól írtak által
[utalomra ítéltetett: úgy Kisfaludy Károly' Minden Munkáinak is
hét kötete jöven-kí 1832-ben, mint minden hazai újságveleink
bizonyítják, ezek is ajánlathatnának, még is, mivel ezeken tévedés-
ből az először kijött három kötet éve' (t. i. 1831) talált megmaradni,
hogy a' publicum a' Tek. Társaság' tettiben meg ne ütközhessek;
de más felől se Kisfaludy' emlékezete ellen ne vétsen, se maga ellen,
hogy illy nevezetes tárgyban valamit el is felejthetett, bátorkodnak
az alól írtak ajánlani, hogy az 1832diki jutalmakról teendő tudósítá-
shoz illy forma függelék ragasztassék:

»Megjegyzí itt a' Társaság, hogy az 1831diki jelesb munkák
között Kisfaludy Károly' Munkái egyedül azért nem említettek,
minthogy az akkor vallott elvek szerint a' Társaság csak egészen új
munkákra volt figyelemmel.«

Wesselényi Miklós, a' kiküldöttség előlülője.

Vörösmarty,

Szemere Pál,

Bajza József (jegyző),

Guzmics,

Schedel Ferencz.

¹ Kijavította ezt az alakot: balladára.

1834.¹

Alól írt, a' tudós társaság által 1833 évre a' következő munkákat ítéli megjutalmazandóknak :

1. Vörösmarty Mihály' munkáit 3. kötetben.

Ezen három kötet Vörösmartynak 1833dikig írt minden lyrai és eposzi verseit magában foglalja, és így Vörösmartynak, ha drámáit kivesszük, egész költői pályáját. Az eposi költemények alól írt véleménye szerint legjelesebbek azok közt, miket literaturánk e' nemben mai napig ismer. A' belső alkatra, szövedékre sok gond van fordítva ; egy gazdag, új képekben és hasonlatokban szinte bujálkodó phantasia mutatkozik rajtok, melly az érzések' és külső természet festéseiben egyképen szerencsés. Bennök tiszta, praecisus, minden üres szélességtől ment nyelv vagyon 's olly költői dictio, mellyet poetáink közül eddig senki sem haladott-meg 's csak kevesen érthettek el. A' lyrai versek (mellyek dal, ének, epigramma és balladákra, oszlanak fel) minden tekintetben jeles gyöngyszemek, 's kivált a' balládai és epigrammai nemben nevezetesek. A' balladákat az a' rövid sebes beszéd ajánlja mindenek felett, melly által a' történet szinte szemünk előtt látszik csomójáról legombolyodni, a' mi még külföldi költőkben is ritkább tünemény. Epigrammái között több van olyan, melly mind poetai szépségére, mind belső alkotására nézve, a' görög Anthologia' legszebbjei mellett megállhat.

2. Kisfaludy Sándor' két kötet regéit.

Ezen regék sem alkotásokban, sem poetai érdemökre nézve nem mérkőzhetnek ugyan Kisfaludy Sándor régibb, kivált három első regéivel : azonban még is a' mult 1833. évben minden kétségen kívül poetai literaturánk legszebb jelenései közé tartoznak. Bennök, gyakran egy pár vonással igen szerencsésen van találva a' régi magyar nemes-házi szokás 's olly könnyűség és kellem ömlik el az előadásban, a' mik néha megbékítenek olly helyekkel is, mellyeket a' kitisztult ízlés egyéb iránt nem javalhat.

Több munkát alól írt nem ítél a' tudós társaság' jutalmi jelentésében megemléltendőnek.

Bajza József r. t.

1835.²

Az 1834dik évben kijött legjobb munka' jutalmazására nevezett küldöttség 1835diki szeptember' 11dikén tiszteleti tag' Mélt. gróf Dezsewffy József úr' előlülése alatt össze ülven 's az osztályoknak a' kijött munkák felől beadott tudósításaikat vizsgálat alá véven, véleményét a' következőkben terjeszti a' Tekintetes Társaság' elébe :

Az 1834. évi 200 arany jutalomra ezen című munkát véli méltónak :

¹ Főtitkári iratok. 1834. év. 20. sz. Ismeretes, hogy a nagyjutalmat megosztották Kisfaludy Károly és Vörösmarty Mihály között.

² Főtitkári iratok. 1835. év. 63. sz. A VI. nagygyűlés, jegyzőkönyvének 60. p. szerint, a jelentést elfogadta.

Utazás Éjszakamerikában. Bölöni Farkas Sándor által. Kolozsvárt, 1834. Ezen utazási leírás a' legjobb azok között, melyek magyar nyelven íratlak. Az utazó Éjszakamerikának műveltebb részeit megjárván, e' nevezetes köztársaságot, mint hiteles szemtanú, saját tapasztalásai után a' legérdekesebb oldalairól ismerteti meg. Lefesti polgári és társasági életviszonyait, bele szövéen előadásaiba több intézeteinek szerkezetét, vidékek' és természeti ritkaságok' leírását, közöl sok becses statistikai adatokat, emlékezik Éjszakamerikának több nevezetes férfairól és historiájának néhány ki-tündöklőbb szakaszairól. Előadása könnyű és világos 's a' munka a' mellett hogy tanúságos, igen gyönyörködtető is egyszersmind.

Továbbá dicsérettel megemlítendőknék véli a' küldöttség: betűrendben

1. Thalia, eredeti színdarabok' gyűjteménye. Kovács Pál által II. kötet. Pesten, 1834.

Ezen gyűjteménynek jelen kötete két darabot foglal magában: a) A' féltés' gyötrelmei; vígjáték, b) A' koldúsleány; erkölcsi rajzolat. Amaz magasabb nemű vígjáték, jó része versekben; ez érzékenyjáték. Amabban a' helyezetek' szövése, szenvedelmek' kifejtése, dictio és verselés dicséretreméltók; emebben a' darab' szövevénye, a' mind végig felfüggesztett eleven érdek, néhány karakter' szerencsés rajzolata, a' paraszt-jelenések' meglepő valósága; olly egészlet adnak, millyet igen sokat óhajthatni a' magyar játékszínnék

2. Gróf Teleki Ferencz' versei. Kiadta Döbrentei Gábor. Budán 1834.

Itt — ott vidám szép lélek' ömledezései, könnyű, csinos előadásban. *Gr. Desewffy József* mint legfentülő. *Fáy András* tiszt. tag. *Kis János* r. tag. *Czech János* r. tag. *Vörösmarty Mihál. Luczenbacher. Jegyzé Bajza József.*

1839.¹

Tudósítás a' 200 arany jutalom' tárgyában.

A' kétszáz arany jutalom, elítélésében munkálkodó választmány' tagjai összeülvén 's a' legközelebb lefolyt évben megjelent munkákról az osztályok' tudósításait felolvastván, részint az ezekben kifejezett vélemények' nyomán, részint saját tudomásoknál fogva, következőkben egyesíték véleményöket:

Az 1838-ban megjelent munkák között négy vonta magára leginkább a' választmány' figyelmét.

1. Marót bán. Szomorújáték Vörösmartytól.

2. Különös orvosi nyavalya és gyógyítás tudomány Gebhardt Ferencztől.

¹ Főtitkári iratok. 1839. év. 85. p. A X. nagygyűlés jegyzőkönyvének 70. p. szerint, a színműveket sem zárta ki a jutalomból s így Vörösmarty és Balásházy művére titkos szavazás folyt. Eredménye a jutalom megosztása volt, de az emlékbillikomot Balásházy kapta. Dicséretben Gebhardt műve részesült.

3. Természettan Tarczy Lajostól.

4. Háztartás és gazdaság-tudomány Balásházy Jánostól.

Mi az első pont alatti munkát illeti, ez olly jeles tulajdonokkal bír, hogy a' jutalmazásnál szinte kérdésbe jöhet, de a' választmány előbb azt véli eldöntendőnek a' Tekint. Társaság' nagy gyűlése által, valljon színművek, mellyekre évenként külön roo arany jutalom vagyon kitéve, jöhetnek-e a' nagy jutalomnál szóba.

Gebhardt Ferencz' munkájára nézve úgy vélekedik a' választmány, hogy az a' maga nemében nagy hiányt pótol 's azon közönséget, mellynek írva van, meglehetősen kielégíti, stílusában itt — ott németes kifejezések vannak ugyan, azonban eléggé érthető és világos. Kivánatos lett volna mindazáltal, hogy a' szerző a' pathologia 's therapiára nézve a' segédtudományokat jobban használta és öntapasztalatiból többet közlött volna, hogy gyógyszer formulái egyszerűbbek volnának és kevésbbé a' vegytan' szabályai ellen, végtére pedig, hogy a' szerző' műszavaira nagyobb gondot fordított volna, mert ez nálunk magyaroknál, hol a' tudományok most kezdődnek mélytetni, fő tekintetű dolog.

Tarczy Lajos' természettana' a' magasabb tudományt szerencsés népszerűséggel párosítva adja 's ez okból a' physikai ismeretek terjesztésére nézve munkája igen becses, nyelve, előadása, dicséretesek, kár, hogy a' szerző Baumgarten bécsi professor *Naturlehre* című kétkötetű munkáját használván és belőle egész helyeket átvevén, ezt könyvében meg nem nevezé.

Balásházy' munkáját e' most nevezett kettőnél eredetibbnek és jobban a' szerző' ismeretei és saját tapasztalása' eredményének tekinthetni. Ő a' chemiát, physicát, természeti tudományokat szerencsésen alkalmazá 's gazdasági állapotunkat alaposan ismervén, tudományát abstractive erre építi, ennél fogva munkája igen nagy hasznú. Előadása népszerű, világos, csupán az ohajtandó, hogy nyelve szabályszerűbb volna.

A' választmány azon esetre, ha az első szám alatt kijelelt munkáról szó nem lehetne, e' három utóbbi közül Balásházy János munkáját véli megjutalmazandónak a' 200 aranynyal, a' más kettőt pedig, valamint *Vörösmarty'* Marót bánját és az idesorozottakat dicsérettel említendőeknek :

B. Eötvös József, A' Börtönrendszerről,
Gegő Elek : Moldvai Utazás,
Scemere Bertalan : Börtönrendszerről,
Szigligeri : Gyászvitézek,
Vállus : Egyetemes számtudomány,
Zsoldos : Életpálya 's a' Honi közbátorságról.

Költ Pesten, nov. 20. 1839.

Fáy András Tiszt. Tag. 's küldöttség elnöke. *Fábián Gábor*.
Bugát Pál. *Vásárhelyi Pál*. *Péczely József*. *Stettner György*. Jegyzé
Bajza József.

Ide sorolható két oly jelentése, a melyet mint az Évkönyvekben kiadandó értekezések ügyében küldött választmány jegyzője írt:

I.¹

Az Évkönyvekbe kiadandó értekezések' vizsgálatára választott küldöttség átolvasván minden beadott értekezést, a' következőket terjeszti a' Tekintetes Társaság elébe:

Az évkönyvekbe felveendőknek ítéli ezeket:

I. Kölcsey Ferencz' emlékbeszédét Berzsenyi Dániel felett.

II. Schedel Ferencz' emlékbeszédét Simai Kristóf felett.

III. Szlemenics Pál' értekezését az Eskütársakról.

IV. Ugyan annak értekezését a' Királyi helybenhagyás' viszonzásairól.

Ezen értekezésre azt jegyzi meg a' választmány, hogy benne a' szerző olyakat állít, mellyek a' törvénytudók által kétségbe hozhatnának és valósággal kétségesek is, mindazáltal, mivel az értekezés jól van kidolgozva és egybeállítva, az Évkönyvekbe fölvétehetik.

Az Évkönyvek' szerkesztetésére nézve általában úgy vélekedik a' választmány, hogy az Évkönyvekbe csak oly értekezések volnának felveendőek, mellyek mind tartalmokra, mind kidolgozásokra nézve kitünőleg jeleseknek mondathatnak, 's mellyek általában a' felfogott tárgyat előbbre viszik, jobban fölvilágosítják és kifejezik, mint az talán eddig elé felvilágosítva és kifejtve volt, 's ez okból a' következőket nem tartja az Évkönyvekbe felveendőknek:

I. Györi Sándor' értekezését illy cím alatt: Mit tettek a' matematikusok az emberiség' előmenetelére 's boldogítására?

Ezen értekezés új és nevezetes adatokat és vizsgáladási resultumokat nem látszik magában foglalni.

II. Nyíri István' értekezését az ipar és népszaporodás' számalapjairól a' hitel- és adósságtörölő kérdések' megfejtésére.

Ezen értekezésnek egy része minden jelesembb kézi könyvben is feltalálhatatik s inkább a' Tudománytárban állhatna mint az Évkönyvekben.

III. Kállay Ferenczet: tudományos egyesületek' és alapítványok historico-philosophiai megtekintése.

Ezen értekezés szorgalommal van dolgozva, sok adatok vannak benne, de címének nem felel-meg, mert philosophice kifejtve nincs egészen, és nincs összefüggő rendszerben.

IV. Perger János emlékbeszédét Georch Illés felett.

Ezen emlékbeszédre nézve a' szerzőnek némi változtatások szoval ajánltattak. *Gr. Desewffy József. Guzmics Iszidor. Bitnicz Lajos. Luczenbacher János. Bugát. Balogh Pál. Bajza József.*

¹ Főtitkári iratok. 1836. év. 140. sz. A VII. nagygyűlés 86. p. szerint Kölcsey emlékbeszédét Berzsenyi felett, Schedelét Simai felett, Szlemenics értekezését elfogadta az Évkönyvek számára, Nyiryét pedig a Tudománytár számára.

2.¹

Választmányi vélemény az Évkönyvekben kiadandó értekezések iránt.

Az évkönyvekben kiadandó értekezések' bírálatára választott küldöttség összeülvén 's az illető osztálybeli tagok' véleményeit egybevetvén, következendőkben adja elő munkálkodása' eredményét :

Ámbár Kállay Ferencz rendes tag' illy című értekezéséről: »A' halálos büntetésekről« az osztálybeli tagok egyhangúlag úgy nyilatkoznak, hogy az az évkönyvekben kiadathatik; minthogy azonban az academiának a' múlt évben feltett hasonló tárgyú jutalomkérdésére a' feleletek még be nem érkeztek és csak a' jövő évi martiusban érkezendenek be, nehogy a' felelők, valamint szinte a' feletteítendő bírák, ezen értekezés által megelőztetvén, ítéletadásukban elfoguljanak, tanácsosnak vélné a' választmány, ha ezen értekezés, míg a' nevezett jutalom-feleletek ügye végkép el nem döntetik, sem közgyűlésen fel nem olvastatnék, sem az Évkönyvekben ki nem adatnék.

Horváth Czirill rendes tag' illy című értekezéséről: *Értekezés az isten és világ közötti viszonyról. Első időszak: Pantheismus*. Az osztálybeli tagok úgy vélekedvén, hogy az az Évkönyvekbe felvehető, e' véleményhez a' választmány is hozzájárul, a' nevezett értekezést azonban, mivel az igen abstract és terjedelmes is, nem véli közgyűlésben felolvasandónak.

Két természettudományi értekezés:

1. *A' hidegvíz-gyógyászat' történetének első időszaka, dr. Horváth József* rendes tagtól és

2. *A' föld' élete népnnyavalyák emberiség 's gyógyászat egymáshoz viszonyában* dr. Schoepftől,

az illető osztálybeli tagok' véleménye szerint az Évkönyvekbe fel nem vétethetik, mivel sem egyik, sem másik újat 's a' tudományt előbbre vivő nézeteket nem foglalnak magokban; az egyik azonban, az 1-ső számú, ha letisztatnék (!) — mert így alig olvasható — a' Tudománytárba kinyomathatnék. Végére Kossovics Károly rendes tag' illy című értekezése: *A nemzetek' béke' 's had' viszonyairól* az illető osztálybeli tagok' véleménye szerint az Évkönyvekbe felveendő, azonban némelly nyelvhibáit szükség leszen kiigazítani. Közgyűlésbeni felolvasásra mindazáltal a' választmány, terjedelmessége miatt, ezt sem ajánlhatja. Pesten, sept. 7. 1840.

W. Id. Jankovich Miklós. Bitnicz Lajos. Bajza József. Jerney János. Szontagh Gusztáv. Tarczy Lajos. Zsoldos Ignác.

¹ Főtitkári iratok. 1840. év. 123. sz. A nagygyűlés jegyzőkönyvének 65. p. szerint Kállay, Horváth Cyrill és Kossovics értekezései felvették az Évkönyvekbe, Horváth Józsefé pedig a Tudománytárba.

Végül vannak oly jelentések, melyeket mint a drámai pályaművek ügyében kiküldött választmány jegyzője nyújtott be az Akadémiának :

I.¹

Az 1835dik évi jutalomra írt szomorújátékokat bíráló küldöttség öt tagja — mert Kölcsey távol lévén írásban küldötte be véleményét, Szemere pedig sem jelen nem volt, sem bírálatot nem adott — folyó évi szeptember 3dikán össze ülven 's a' jutalmazandó 19 színdarabról tett jegyzéseit egymással közölvén következőkben állapodott meg :

Az 1835dik évre kitett 100 darab arany jutalom ez évben egyik versenyzőnek sem adathatik-ki, mert a' Tudós Társaság 1832. évben a' drámai jutalmakat alapítván azt kötötte-ki világosan, hogy csak oly mív nyerje-meg a' föltett jutalmat, mellyet vagy *igen figyelemre méltó egésznek*, vagy *épen remeknek* lehet vallani ; a' mostani 19 pályadarab között pedig a' küldöttség egyet sem talált, mellyről biztosan állítani merné, hogy igen figyelemre méltó egész, 's még kevésbbé olyat, melly remek volna ; 's ezen ítéletet a' választottság' hat tagja egybe hangzó értelemben nyilatkoztatta-ki.

Minthogy azonban a' Tudós Társaság az illy jutalmazandó írások közül némelyeket, habár jutalmat nem nyertek is, tisztelet-díj melletti kiadásra, ha arra érdemesek volnának, kijegyeztetni óhajt, a' küldöttség ezen tekintetből vévén fontolóra a' pályadarabokat, közülök a' következő négyet vélte kérdés alá eshetőnek : I. Csáb, II. Izabella ; III. Indulat' viharja ; IV. Díjkard.

Tanácskozás alá vévén ezeket is egyenként a' szavazatok e' szerint állottak : Az *Izabella* című darabnak tiszteleti-díj melletti leendő kinyomatására Vörösmarty és Bajza szavaztak, Schedius, Fáy és Döbrentei arra, hogy dicsérettel, Kölcsey arra, hogy dicsérettel se említették.

A' *Díjkard'* kinyomatására Fáy, Kölcsey ; dicsérettel megemlézésére Schedius, Vörösmarty ; arra, hogy dicsérettel se említették Döbrentei, Bajza szavaztak.

Az *Indulatok' viharjájánál* Kölcsey, Fáy nyomtatásra, Schedius, Döbrentei, Vörösmarty, Bajza dicséretre szavaztak.

A' *Csáb-nál* mind a' hat tag dicséretre szavazott.

A' szavazatok ekként állván, minthogy a' négy kijelelték közül egy sem nyert szavazati többséget, a' küldöttség azt ítélte, hogy egyik se adassék — ki, hanem említették, mind a' négy dicsérettel, mert mindenkinek vannak dicséretre méltó oldalai.

¹ Az *Indulatok viharjában* tiszta versek, helyenként szerencsés dialogus, jó nyelv van, 's belőle szinte költői elme sugárzik ki. 2. *Izabella* nem rosszul van elrendelve, nyelve hibátlan és kellemes, a' verselésben tisztaság 's nagy könnyűség mutatkozik 's versei sok

¹ Főtitkári iratok. 1835. év. 77. sz. A kisgyűlés jegyzőkönyvének 275. p. szerint a jelentést elfogadta.

helyt a' meglepésig szépek. 3. A' *Díjkard*ban vannak dicséretes jelenések, mellyeknek színen hatások volna és meglehetős helyezetek. 4. A' *Csádban* nevezetesen költői tehetség látszik 's a' darabnak e' tekintetben kitünő helyei vannak.

Fáy András tiszt. tag.

Schedius Lajos a' jegyző keze által írt változásokkal együtt.¹
Döbrentei Gábor, Vörösmarty Mihál. Jegyz. *Bajza József.*

2.²

Az 1836. évben jutalmazandó vígjátékok' megítélésére nevezett választmány' helyben lévő tagjai e' hónap 24. össze ülvén, és jegyzéseiket egybevetvén, véleményöket a' következőkben terjesztik a' Tekintetes Társaság' elébe :

A' következő című darabokat :

I. Nőgyűlölök, II. Emma, III. A' meghasonlott barátok' békéje, IV. Az orvos, V. Dús házasság.

Olly műveknek tartja a' választmány mindegyik tagja, mellyek teljességgel semmi figyelmet sem érdemelnek.

A' *járvány szerelem* című darabot Döbrentei Gábor tiszteletdíjjal nyomtatásra méltónak ítélte, mint hogy benne véleménye szerint vidor és játszi elme mutatkozik 's néhány jó ötlettel bír és házi festései hivek, természetesek, a' választmány többi jelen lévő tagjai azonban, és Kölcsey is, a' maga írott véleményében a' felebb előszámlált teljességgel semmi figyelmet nem érdemlők sorába helyezvén azt, nyomtatásra méltónak épen nem, de még csak dicsérettel említendőnek sem vélték.

Továbbá Döbrentei Gábor az *Ügyész* című darabot némelly személyei miatt dicsérettel megemlítendőnek vélte, azonban a' választmány' többi tagjai nem tartották dicséretre érdemesnek.

A' *Király Ludason* című darab iránt megoszlottak a' vélemények. Döbrentei ezt a' semmi figyelmet nem érdemlők' sorába helyezé ; Kölcsey, mint a' többi hétről, úgy erről is azt ítélte, hogy ez az egyetlen sebes olvasást sem érdemli ; Fáy és Bajza méltónak találták arra, hogy dicsérettel említessék meg ; Vörösmarty pedig tiszteletdíj melletti nyomtatásra ítélte. E' szerint oszolván-meg a' vélemények a' szavazatok' többsége azt végeze, hogy e' darab dicsérettel említessék-meg.

Az imént előadottak szerint tehát a' Választmány véleménye oda megyen-ki, hogy a' beküldött nyolcz vígjáték között egy sincs olyan, mellyet drámai literaturánkra nézve nyereségnek lehetne tekinteni 's jobb vígjátékaink mellett méltó helyet foglalhatna 's így sem a' 100 arany jutalomra, sem a' tiszteletdíj melletti nyomtatásra

¹ Eredetileg az 1. Csáb ; 2. Indulatok viharja ; 3. Díjkard ; 4. Izabella volt.

² Főtitkári iratok. 1836. év. 102. sz. A jelentés elfogadtatott.

egyiket sem tartja érdemesnek ; a' *Király' Ludason* című darabot azonban, mint társainál több szorgalommal készültet, gondosabb nyelve és dialogusai 's egykét nem érdektelen jelenése miatt dicsérettel említendőnek jeleli-ki.

Pesten, aug. 24.d. 1836.

Fáy András. Döbrentei Gábor. Vörösmarty Mihál. Bajza József mint a' választmány' jegyzője.

3.¹

Jelentés az 1838. évi jutalomra beküldött vígjátékokról.

A' bíráló választmány' véleménye szerint még nem volt olly sovány éve a' jutalmazandó színműveknek mint a' jelen. A' mult években beküldött darabokban itt—ott legalább költői szikrák mutatkoztak, mellyek reményeket nyujtának jövőre, most illy valamit is szűken, alig vehettek észre.

Egyetlenegy van a' 18 vígjáték között a' *Talány* című 3 felvonásos vígjáték, melly e' nagy pusztaságban magányos szomorú virágszálként áll, mellyről némi dicsérettel emlékezni lehet. Ennek szerzője ügyesen, egy pár vonással tud lélekállapotot festeni, habár egész charactereket nem is ; diálogusai szabatosak, nem áradozók : de ez aztán minden érdeme, mert más részről a' mű igen tartalmatlan, bevégzése elhamarkodott, erőltetett, csomója nem feloldva, hanem ketté vágva van és nyelve is hibás, sok helyt magyartalan.

A *Cholera és szerelem, Kapronczay Gedeon, Az özvegynő, Vetélkedők, Jótékony kelepce* belső üresség, formák' hibái, ügyetlen kidolgozás miatt kevés figyelmet érdemlenek.

A' következő 12 irat pedig : *Az oskola szünet Kassán, Törvény-szünet Pesten, A' jegyverszünet, A' huszár Werbung, A' kellemetes kikelet, A' komor tél, A' szép nyár' A' szomorú ősz, Az erkölcs próbája, A' korszellem, A' köszörűs*, mellyek egy műgyárból kerülteknek látszanak, alul vannak minden criticán ; bennök sem ész, sem ízlés, sem beszédi illedelem, csak egy minden képzelődést meghaladó durva lelketlenség uralkodik.

Ez okokból a' választmány sem jutalomra sem nyomtatásra nem ajánl egyet is, csupán a' *Talány* címűt véli dicsérettel említendőnek.

Pesten, sept. 6. 1838.

Schedius Lajos tiszt. tag. Vörösmarty Mihál. Jegyzé Bajza József.

¹ Főtitkári iratok. 1838. év. 43. sz. A IX. nagygyűlés jegyzőkönyvének 33. p. szerint a jelentést elfogadta, de a jövőre kimondotta, hogy némi érdemesség esetén a viszonylagos jónak is kiadja a díjat.

4.¹

Választmányi tudósítás az 1839. évi pályá-szomorújátékokról.

Az 1839. jutalomra versenyző szomorújátékokat bíráló választmány összeülvén, és tagjainak egyes véleményét egybe vetvén vizsgálatának következő eredményét terjeszti a' Tekintetes Társaság elébe.

Tekintvén a' pályázó színművek' számát a' Választmány örömmel látta a' színművészet iránt mutatkozó részvétet, de a' műveket egyenként átolvasván és bírálat alá vevén, nem kevésbé csökkent öröme, mert nagyobb része studium' hiával, kezdő vagy hanyag és ügyetlen kezektől, dagályos és piperés, vagy igen prosai nyelven írvák, helyes szerkezet, actio, és félreismerhetlen vonásokkal festett alakok nélkül; elannyira, hogy ha általános érték szerint kellene e' művek felett itélni, a' Választmány nem tétovázna oda nyilatkozni, hogy valamennyitől vonassék el a' jutalomdíj. Miután azonban a' Tudós Társaság 1838diki nagy gyűlése, előbbeni elvétől eltért 's most már a' jutalmazandó színműveket is egymáshozí viszonyaikban parancsolja tekintetni, a' jelenleg pályázó műveket következőleg gondolja osztályozhatni:

A következők: 1. Jenő, 2. Szörény Ida, 3. Szuniogh Katalin, 4. Sámuel főkamrás, 5. A' két vacsora, 6. Az álmok, 7. A' férj, olly munkák, mellyek részint minden criticán alúl vannak, részint csekély figyelemre méltók 's egészen a' fölebbi characteristica alá sorozandók.

A' következők: 8. Záchok, 9. Kálmán király, 10. Havasok vagy magyar nagyság, részint szerkezetők, részint egyes sikerültebb helyeik miatt több figyelmet érdemelnek ugyan az előbbeniéknél, arra azonban nem gondolja méltóknak a' választmány, hogy külön dicsérettel említettessenek.

A' három utolsó: 11. Negyedik László, 12. Hunyadi László, 13. Első Károly, azok, mellyek a' Választmány' tagjai' figyelmét leginkább magokra vonták.

E' három közül a' választmány jutalomra a' 12. számút, *Hunyadi Lászlót*, jeleli ki. — E' mű valamennyinél correctebb és tisztább, ment túlzásoktól, alkotva is csaknem legjobban van, a' legkerekebb egészet teszi 's talán leginkább is szívhez szól; nyelve és versei könnyű falyamatúak, minden erőtetés nélkül; ámbár más részről meg kell vallani, hogy a' mű' szerzőjének characterfestésben nincs eléggé biztos keze és e' részben sok óhajtandót hagyott és dialogusai is nem mentek némi monotoniatól.

Ezt követi mindjárt, becsére nézve a' 11. számú, *Negyedik László*, melly első helyre tett társát abban haladja meg, hogy benne

¹ Főtitkári iratok. 1839. év. 91. sz. A X. nagygyűlés jegyzőkönyvének 35. p. szerint a jelentést elfogadta. A viszonylagos legjobb Hunyady László. Tóth Lőrincz írta, s nyerte a díjat. Másodjutalomban részesült IV. László, írta Gyurmán, Adolf.

jobban kijelelt charactereket szemlélni. Összefüggés és elrendezés is igen tűrhető e' műben, de szerzője teljességgel nem tudja, mint kell személyeket színműben beszéltetni; dialogusai nem üresek ugyan, de áradozók, hosszadalmasak és e' miatt úntatók 's a cselekvényt akadályozók. Azok a' Geniusok, Nemesis és Fatum, pedig kikapják a' darabot a' való világból s' egy ideális tündéri életbe teszik által. A' szerző a' görögök' és újabban Schiller' példájára chorusokat is használ, de ezen chorusok is mind meg annyi akadályozó pontjai a' drámai actionak. A' szerző egyéb iránt nincs költői tehetség nélkül 's műve mint költői mű minden esetre becses 's a' választmány méltónak tartja másod jutalomra.

Mi a' 13. számút, *Első Károlyt* illeti: a' szerző a' tárgy-választásban hibázta el leginkább a' dolgot. Ki Zách Klárának a' historiából ismeretes története felett gondolkodott, lehetetlen volt észre nem vennie, hogy ez azon tárgyak közé sorozandó, melyeket drámaivá alakítani felette nehéz, talán a' legnehezebb feladatok közé tartozik. A' költő vagy kénytelen a' historiai igazságot — a' szabadon túl — meghamisítani, vagy művét poetai igazságtétel nélkül hagyni, a' mi iszonyító és nem is lehet művészet' tárgya. Jelen mű' szerzője e' két szikla között szinte hajótörést szenvedett; mert midőn művét átolvastuk, iszonyodással telünk el és boszorkodással teszszük azt lekezeinkből, hogy a' költő Klára' esete' feletti fájdalomunk' enyhítésére olly keveset tett. A' mű lesujt bennünket és kedvetlenséggel tölt el. A' szerző iparkodott ugyan olvasóját megbékíteni, Károly király' halálát Klára' történetével hozván összefüggésbe 's mintegy ebből következtetvén, de a' mellett hogy ebben csekély elégtétel van, historice sem igaz, mert Károly király 1342. évben halt meg, Klára' története pedig tizenkét évvel előbb volt: 1330-ban.

A' mű egyébiránt szorgalomra mutat és színpadon, lényeges hibája mellett is, hatást ígér, ez okból a' választmány dicsérrel említendőnek itéli.

Novemb. 18. 1839.

Schedius Lajos. Czuczor Gergely. Vörösmarty. Jegyzé: Bajza József.

5.¹

Választmányi vélemény az 1841-dik évi pályaszínművek iránt.

Az 1841-dik évben pályázó színművek felől kevés örvendeteset mondhat a' bíráló választmány; ez egyike a' legparlagabb éveknak miota a' magyar academia drámai jutalmakat oszt. A' drámának sem belső kellékeire nézve, millyenek szerkezet, cselekvény, characterek, indulat és szenvedély' hű ábrázolata; sem külsőségekre nézve, minők a' következetesen egymásból folyó, szakadatlanul haladó dialog, bélyegző beszéd, hibátlan nyelv, zengzetes verselés nem talált a' bíráló választmány dicséretes előhaladásokat.

¹ Főtítkári iratok. 1841. év. 84. sz. A XII. nagygyűlés, jegyzőkönyvének 24. p. szerint, a' jelentés értelmében a' jutalmat nem adta ki.

A' következő 6 színmű:

Sidney Edvárd

A' sziklák

Álmus és Béla

Trón és szerelem

Parasztcsalád

Korotnyai család

alul vannak minden részletes megbírálhatáson.

A' hátralevő három iránt pedig a' következőkben mondja el a' választmány véleményét:

Brutus. Szomorúj. 5 felv. — Igen hosszadalmas, nagyobb részint elbeszélésekből szerkesztett mű. A' cselekvény csak közepe' táján kezd mozogni 's az is megkivántató drámai sebesség nélkül. A' characterek' festésében szerzőnek nincs biztos keze és a' szóözön miatt is alig lehet személyeit kiismerni. Maga a' darab hőse, Brutus, bizonytalan és következtelen vonásokkal van festve. Vannak jelenései e' szomorújátéknak, mellyek színpadon botrányosak volnának; ilyen Sextus' csábítási ostroma Lucretiánál. Vannak azonban itt — ott sikerültebb jelenései és néhol erőteljes dialogjai; nyelve is hibátlan 's elég csinos, ámbár nem drámai.

Utolsó Zrinyi. Szomorúj. 5. szakasz. — E' mű a' három között legköltőibb, de igen kuszált, nincs világosan rendezve 's ugyan azért szövedéke nehéz felfoghatású és ez is meglehetősen hosszadalmas. Az érzelmek 's indulatok' nyelve benne igen határozatlan sok helyt valótan, mi a' charactereket is homályosakká teszi. Személyeit ismerhetőbb vonásokkal tudja ugyan megkülönböztetni, de ezen vonásokban nincs elég következetesség. Motiválnia is alkalmasban lehetett 's kellett volna a' szerzőnek sok dolgokat.

Korona és kard. Szomorúj. 5 felv. — Jól szerkesztett 's valamennyinél szabályszerűbb munka: de költői ihletés nélkül írott. Benne a' legfőbb pillanatok nem eléggé drámailag vannak kivive 's hibázik a' tragoediai nagyszerűség. Több igen prosai helyei vannak (millyen a' 2. felv. 3. jelenése; melly gyermekes és mindennapi). Character-festéseiben talán több biztosság van, mint ama' más kettőben, de személyeit nem igen tudta érdekessé tenni.

Általában e' három mű sem emelkedik fölül a' középszerűségen 's általános becs szerint ítélve, egyike sem érdemlene jutalmat: egymáshoz viszonyban mindazáltal a' választmány a' *Korona és kard* címűnek véli a 100 aranyat kiadhatni, minthogy ez legjobb szerkesztű, legszabályszerűbb, dialogjai jók, nyelve — egy pár aljas kifejezést kivéve — szép és hibátlan. *Utolsó Zrinyit* pedig, mint a' többinél költőibbet 's *Brutust* néhány sikerültebb jelenéseiért, dicsérettel említhetőknek véli: de nyomtatásra egyet sem ajánl. Pesten, aug. 29. 1841.

Fáy András Tiszteleti Tag. Czuczor Gergely. Vörösmarty Mihál.
Jegyzé Bajza József.

6.1

Választmányi jelentés az 1842-diki jutalomért versenyző
vigjátékokról.

A' jelen évben versenyző kilencz vigjáték között a' biráló választmány első jutalomra 's egyszersmind nyomtatásra méltónak itéli a' 8dik számút illy czímmel :

Tisztujítás. Vigjáték 4 felv.

E' mű szerzője a' megyei tisztjítási életet ismeri és azt jellemzetesen s mulattatólag tudja visszatükrözni : az kár csak, hogy nem volt eléggé gazdálkodó szavakban 's míve kissé hosszú lett. Jellemeire nézve óhajtható, hogy több mélység volna bennök, azonban így is a' mint vannak, drámai irodalmunkban a' jobban sikerültek' számbába tartoznak. A' nő-személyek' jellemére nézve meg kell jegyezni, hogy ezekbe következtleniséget hoz' s némi csorbát ejt az éjjeli titkos találkozási jelenés. Női gyengédségtől, millyet a' szerző ábrázolni akar, nem várhatni, hogy kérőt vagy mátkát képes legyen éjjeli titkos találkozásra csalva, hűségi próbára tenni. E' hely kiigazítást vár 's minthogy nem léteges (lényeges kiigazítva !!) könnyen ki is igazítható.

Egyéb iránt a' mű ügyesen van szerkesztve és alkotva ; nyelve is tiszta, világos, párbeszédei élénkek, egymásból könnyen és következetesen folyók.

Tiszteletdíj melletti nyomatásra az az másod jutalomra méltónak ítéltetik az 5 számú illy czímmel :

Kinizsi. Vigj. 3 felv.

E' vigjáték jól van alkotva, talán legkerekebb egész, a' kilencz között : de igen kisszerű. Egy rövid anekdota Mátyás királyról, minő már sok iratott ; ugyanazon bonyolodással, ugyanazon kifejléssel. Alsóbb személyeinek jellemzése nem rossz, de a' főbb személyek igen fölületesen vannak festve és kevés pszichologiai tapintattal. A' mű egyébiránt színi hatást ígér ; nyelve, párbeszédei jók, szabatosak s az egész mű igen élénk.

Továbbá : dicsérettel említendőknek véli még a választmány a 3. és 9. számút mellyeknek czíme :

Mahomet' paradicsoma, Kelet' népe' alkotmányos ünnepén.

Az elsőbbikre nézve méltányosnak véli kijelenteni a' választmány, hogy szerzője sok tehetséget mutat 's kivált jellemzéseiben sok pszichologiai mélység van : de a' műben olly egész a' meztelenségig sikamlós jelenések vannak, hogy előadatása vagy kinyomatása lehetetlen volna. A' másodikban sok jellemzetes és életvaló ábrázolat van a' megyei életből.

¹ Főtitkári iratok. 1842. év. 117. sz. A XIII. nagygyűlés, jegyzőkönyvének 17. p. szerint a jutalmat A tisztujításnak (írta Nagy Ignác) adta ki, dicséretben részesítette Kinizsit (írta Szigligeti).

A' következő öt :

Golkondai kakasok, Etíra, Vándor philosophus, Belbecs és külszín, Szabadelműek, részint igen kevés figyelmet érdemlő, részint minden criticán alúli művek.

Pesten, novemb. 22. 1842.

Fáy András tiszt. tag. *Vörösmarty Mihál. Czuczor Gergely.*
Jegyzette: *Bajza József.*

7.¹

Az 1844iki pálya-vígjátékok.

Az 1844dik évben pályázó vígjátékok' bírálásával megbízott választmány következőkben terjeszti elő véleményét :

A' pályázó nyolcz vígjáték felől általában úgy vélekedik a' választmány, hogy közöttük egy mű sincs, melly belbecs és tartalmasságra nézve a' mult években kitüntettekkel (!) mérkőzhessék, azonban (egyetlen egyet kivéve) valamennyi örvendetes bizonyosságát adja annak, hogy íróink a' színmű írásban napról napra nagyobb ügyességet nyernek, műveik drámaiabbak mint eddig, bennök valódiabb cselekvény van, takarékosabbak a' beszédben 's az üres szó-dagályt jobban kezdik kerülni, és általában több öntudattal írnak.

A' nyolcz közül kettőt jelelt ki a' választmány ; egyet 100 arany, a' másod jutalomra 's az ezzel járó nyomtatásra.

Az elsőnek czíme : *Vándor színészek*. Vigj. 3 felv.

Benne a' színészi, színbíráói és igazgatói fondorkodások' képe ábrázoltatik, érdekes helyzetekkel, és drámai élettel teli. Dialógja élénk, szabatos, teli gúnynyal és czélzatokkal, meséje szerkezete meglehető. Sajnálni kell, hogy jellemei nem kivettek, hanem csak vázolvák 's hogy köztök egy pár kopott is van, ámbár meg kell valani, hogy a' darab általában súlytalan, 's nem valami mélyebben merített 's maradandóságot ígérő. Különben olvasva is érdekes, és ha minden éles czélzatai megértethetnek, színi hatást ígér.

A' másodiknak czíme *Tárcza*, Vigj. 5 felv.

Jó szerkezet, következetes jellemek 's érdekes tartalom által köti le az olvasó figyelmét. Kár hogy tárgya újabb időben, igen használt és koptatott t. i. : a' corteskedés és 'isztujítás. Ha e' nemben első volna, vagy akkor kerülne színpadra, midőn a' közönség már kissé kipihent a' sok tisztujításoktól, hatása is lehetne. Belsejére nézve súlyosabb tartalmú amaz első helyen kijelelnél, és csak azért helyezi a' választmány második helyre, mert ama' másik inkább vígjáték és inkább megfelel a' jutalom feladatnak, minthogy ebbe sok komoly elem van vegyülve. A többi öt, mind három felvonásos vígjáték, illy czímekkel :

¹ Főtitkári iratok. 1844. év, 54. sz. A nagygyűlés 39. p. szerint a jutalmat kiadta a Vándor színészeknek (szerzője Szigligeti Ede).

Átöltőzködés, Szökött nő, Hamis gyöngyök, A' testvérek, Az örült és orvososa, egyes részekben szinte dicséretes oldalakat mutató közép-szerű művek, de általán véve ama' kettővel nem mérkőzhetnek. *A' Bölcsék' köve* című pedig épen semmi figyelmet nem érdemel.

Pest, decz. 19. 1844.

Fáy András. Vörösmarty Mihál. Schedel Ferencz. Bajza József mint jegyző.

* * *

A közlöttek nyomán előttünk van Bajzának akadémiai tevékenysége.

A közlemények első része szorosabban kritikai munkásságáról tesz inkább tanúságot, a második rész azonban a kritikai munkásság mellett már akadémiai tevékenységének méretéről ad fogalmat és arról, mily súlya volt egyéniségének az Akadémiában.

S e tekintetben a fenti közlemény némi kiegészítésre szorul.

Bajza nemcsak 1833., 1834., 1835., 1839. években volt a nagyjutalmi bizottság tagja, hanem 1832., 1837. és 1838-ban (mind a háromszor Vörösmarty volt a jegyző), 1842-ben (Szemere Pál volt a jegyző), 1843-ban (Jászay volt a jegyző) és 1844-ben is (Tarczy volt a jegyző), úgy hogy 1832—1845-ig csak három évben 1836., 1840., 1841-ben nem volt a nagyjutalmi választottság tagja, s akkor mindig az Évkönyvi értekezések bizottságába választották (1841-ben a jelentést Schedel írta). Úgy látszik, mindig valami személyi okból maradt ilyenkor ki; pl. 1836-ban azért, mivel Verseit Vörösmarty ajánlatára a nyelvtudományi osztály részéről a jutalmazandók közé vették, »mint oly tüneményt a' lyrai költések' sorában, melly érzelmeinek melege, gyengédsége, az előadás egyszerűsége s tisztasága által magát minden egyebek fölött megkülönbözteti. Ide járul azon különös csín, melly az egész gyűjteményt bélyegezi 's bízvást állíthatni, hogy ezen csínt, melly most a' legújabb e' nemű versezetekben feltűnő, egyenesen Kölcsey 's Bajza' verseik' gyűjteményének köszönhetni«.

Meg kell jegyezni, hogy ezen jelentés mellett a bizottság elérült Kis János ajánlata is, a melyben ez Jósika Miklós Irányát ajánlotta jutalomra, Bajza verseit pedig dicséretre.

Ez az ajánlás hatással lehetett a bizottság egyes tagjaira (tagok voltak Fáy András elnöklete alatt Kállay Ferencz, Győry Sándor, Döbrentei Gábor, Szász Károly, Stettner György és Vörösmarty Mihály), mert a vita folyamán 4-en a jutalom kettéosztását ajánlották, mivel a többi fölött kimagasló mű nincs. Ez ment határozatba is, mert az említett 4 tag a többség volt, a mely ajánlotta a nagygyűlésnek a jutalom megosztását Bajza Versei és Nagy Károly Arithmeticája között.

A nagygyűlésen (83. p.) vita fejlődött, majd pedig szavazás útján úgy dőlt el az ügy, hogy Bajza Versei 14 szavazattal kisebbségben maradtak. Nagy Károly Arithmeticája 18 szavazattal az egész nagyjutalmat elnyerte, Bajza Versei pedig dicsérettel említettek meg.

Bajza majdnem minden évben a drámai jutalmi választottság tagja is volt, de 1834-ben Schedel Ferencz, 1837-ben és 1840-ben Vörösmarty Mihály volt a jegyző.

A Marczibányi-jutalmi bizottságon kívül tagja volt 1843-ban a Gorove-jutalmi bizottságnak is, de itt a jegyző Jászay volt; azonkívül résztvett 1845. és 1846-ban a közgyűlést előkészítő bizottságban, de erről nem maradt fenn semmiféle jelentés. Tagja volt ezenkívül még 1835-ben azon bizottságnak is, mely az Évkönyvből ki maradt értekezések ügyében küldetett ki ajánlattétel végett. Ajánlotta 1840-ben a magyar történelmi kútfőknek még 1832-ben ajánlott, de költséghiány miatt elhalasztott gyűjteménye kiadását, de nem ért célzt, mert csak 1845-ben küldött ki a Társaság bizottságot, (ebben Bajza is benne volt) ebben az ügyben való jelentését végett. 1845-től kezdve a történettudományi osztály »tollvivője«. Többször olvas fel, így pl. a könyvtár hivatalos és diszes megnyitásánál a Telekies tudományos hatása című értekezését, 1847-ben pedig »Az idegen nyelvek használásáról és ennek a nemzeti erkölcsökre hatásáról« értekezett.

A 40-es évek vége felé azonban mindinkább másfelé fejt ki tevékenységet. 1840 után pedig már semmit sem dolgozott az Akadémia számára.¹ El-eljár a gyűlésekre szorgalmasan, még 1857-ben is. Halála után az Akadémiában Toldy Ferencz tartotta felette az emlékezésedet.

VISZOTA GYULA.

BETHLEN FARKAS, A TÖRTÉNETÍRÓ ÉLETÉHEZ.

Az alább közlendő adatok részben családi, részben személyi vonatkozásaiknál fogva értékesek; különös figyelmet érdemel azonban a 7. számú irat, mely azon írók jegyzékét tartalmazza, kiknek műveit Bethlen Farkas történelmi munkája megírásakor felhasználta, vagy legalább felhasználándóknak vélte. Valamennyi irat eredetije gr. Bethlen Gábor keresdi levéltárában található.

I.

Szentmiklós, 1672. július 25.

Édes öcsém Uram!

Bizony szomorúan értem kegyelmed leveliből szegény gyermek betegségét, Istentől gyógyulást kívánok kegyelmetek beteginek

¹ Az Akad. Ért. 1851. évf. 400. lapja szerint Jerney indítványára Bajza a török-magyar történelmi kútfők gyűjtése és fordítása ügyében kiküldött bizottságnak is tagja volt. Badics állítása szerint Bajza fordította le az Entwurfot, melyet a kormány az Akadémiának küldött meg a lefordítás eszközzésére. Erre nézve sem a jegyzőkönyvekben, sem az Akad. Értesítőben nincs pontos feljegyzés. Badics szerint Bajza bírálta a Széchenyi Pál életrajzára kitézett Ujváry-pályázat 2 pályaművét, a melyeket rosszaknak ítelt. A jegyzőkönyvek azonban csak általában a történelmi osztályról szólnak. (Akad. Ért. 1851. év, 122., 240., 251. l.)